

Neoliberalizm Bağlamında Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Politik Bir Metin Olarak İncelenmesi*

The Review of Social Studies Curriculum as a Political Text In the Context of Neoliberalism

Fahrettin Korkmaz**

To cite this article/Atıf için:

Korkmaz, F. (2016). Neoliberalizm bağlamında sosyal bilgiler öğretim programının politik bir metin olarak incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 5(1), 29-57. [Online] www.enadonline.com.
DOI: 10.14689/issn.2148-2624.1.5c1s2m

Öz. Bu çalışma altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programını yeniden kavramsallaştırmacılık bakış açısıyla neoliberalizm ideolojisi bağlamında politik bir metin olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (SBDK), öğrenci çalışma kitabı (ÖÇK) ve öğretmen kılavuz kitabı (ÖKK) veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Çalışmada yöntem olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizi sürecinde ise içerik analizi ve eleştirel söylem analizi yöntemleri kullanılmıştır. İçerik analizi yönteminden temalar ve alt temaların oluşturulması aşamasında; eleştirel söylem analizinden ise veri kaynaklarından elde edilen bulguların yorumlanması aşamasında faydalanılmıştır. Söz konusu veri kaynakları ve literatür incelenerek neoliberalizme ilişkin girişimcilik; hak, sorumluluk ve özgürlükler; şirket dili temalarına ulaşılmıştır. Temalara ilişkin alt temalar oluşturularak frekans değerleri çıkarılmıştır. Neoliberalizm ideolojisi ile ilgili girişimcilik; hak, sorumluluk ve özgürlükler; şirket dili temaları bağlamında elde edilen bulgulara göre Sosyal Bilgiler Dersi (SBD) öğretim programının önemli ölçüde neoliberalizm ideolojisinden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacılar yeniden kavramsallaştırmacılık akımının programı anlama türlerinden tarihsel bir metin, toplumsal cinsiyet, fenomenolojik olarak eğitim programını anlama gibi farklı eğitim programını anlama tarzları üzerine çalışabilirler.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Sosyal bilgiler öğretimi, Politik metin

Abstract. This study aims to examine the 6th grade Social Studies curriculum as a political text in the context of neoliberalism ideology from the perspective of re-conceptualization. For this purpose, the 6th grade Social Studies textbook, student workbook and teacher guidebook were used as data source. Document analysis method was used as the method of the study. The content analysis and critical discourse analysis methods were used in the analysis process of the data. The content analysis method was used in the process of creating themes and sub-themes while the critical discourse analysis was used in the interpretation of findings from the data sources. The themes of entrepreneurship, rights, responsibilities and freedoms, and corporate language in regard to the ideology of neoliberalism were reached by examining said data sources and literature. Sub-themes related to the theme were created and frequency values were determined. According to the obtained findings in the context of entrepreneurship, rights, responsibilities and freedoms, and corporate language themes related to the ideology of neoliberalism, it is concluded that the Social Studies Course (SSL) curriculum is influenced by the ideology of neoliberalism to a significant extent. Researchers can study on different ways of understanding the educational curriculum such as historical text, social gender and phenomenological understanding of the educational curriculum which are part of the re-conceptualization movement's types of understanding the educational curriculum.

Keywords: Neoliberalism, Teaching social studies, Political text

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 17.11.2016

Düzeltilme: 20.02.2017

Kabul Tarihi: 11.03.2017

* Bu çalışma Dr. Fahrettin KORKMAZ'ın "Yeniden kavramsallaştırmacılık akımı bağlamında 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programının politik bir metin olarak incelenmesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** *Sorumlu Yazar:* Fahrettin Korkmaz, Milli Eğitim Bakanlığı, Gaziantep, Türkiye. e-posta:korkmaz2725@gmail.com

Giriş

Eğitim sürecini etkileyen, eğitim üzerinde kendi dünya görüşlerini yansıtmak isteyen neoliberalizm, marksizm, milliyetçilik gibi birçok ideoloji olduğu düşünülmektedir. İdeoloji kavramına yönelik üzerinde görüş birliği olduğu bir tanımdan söz edilememektedir (Eagleton, 1991; Topakkaya, 2006; Öztürk, 2013). Son zamanlarda ideoloji üzerine çalışmalar oldukça fazla olmasına rağmen; birçok problemi de beraberinde getirmektedir. İdeolojiler birbirinden kopmuş, farklı olmakla birlikte kavramsal, söylemsel ve niceliksel olarak üç kategoride değerlendirilebilir (Maynard, 2013). İdeoloji kavramını ilk kullanan Cabanis, Destut de Tracy ve arkadaşları tarafından fikirler teorisi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Marx ideoloji kavramını, bir insanın ya da toplumsal bir grubun zihninde egemen olan fikirler ve temsiller sistemi olarak tanımlamıştır. İnsanların ideolojide temsil ettikleri şey, gerçek varoluş koşulları, gerçek dünyaları değil; her şeyden önce orada kendileri için temsil edilen bu varoluş koşullarıyla kurdukları ilişkidir (Althusser, 2014). İdeoloji ile ilgili çok farklı tanımlar yapılabileceğini ifade eden Gutek (2006) bir ideolojinin genellikle bir grubun inanç sistemi olarak geleceğin politikalarını belirlemede geçmişe dayanan bir düşünce sistemi olarak tanımlamaktadır. Kaplan (2005) ideolojiyi bireyi belli bir bakış açısı ya da dünya görüşüne göre şekillendirme süreci olarak tanımlamaktadır. Yine Eagleton (1991) tarafından 16 farklı ideolojinin tanımı yapılmıştır. Heywood'a (2014) göre ideolojilerin farklarını ortaya koyabilmek için her birinin öne çıkan değerlerine bakılması gerekmektedir. Liberalizm birey, özgürlük, akıl, adalet, hoşgörü ve farklılığı; muhafazakârlık gelenek, organik toplum, hiyerarşi, otorite ve özel mülkiyeti; sosyalizm toplum, işbirliği, eşitlik, sosyal sınıf ve ortak mülkiyeti; milliyetçilik millet, organik toplum, kendi kaderini tayin ve kimlik siyasetini öne çıkarır (Heywood, 2014'den akt: Öntaş, 2016). Bu çalışmada ideoloji kavramı, öğretim programına yön verip besleyen "fikirler bütünü" anlamında kullanılmıştır.

Eğitimi ve eğitim programını etkileyen ideolojilerden birinin de neoliberalizm olduğu düşünülmektedir. Neoliberalizm tarihsel kökeni ve onu liberalizmden ayıran özellikler önemli görülmektedir. Aktan'a (1995) göre liberalizmin kökeni 17.yy'a kadar gitmektedir. Neoliberalizmin ilk temsilcileri olarak John Locke ve Thomas Hobbes sayılabilir. Temel ilkeleri arasında insanın doğal haklarının korunması, devlet ve iktidarının sınırlandırılması, sosyal sözleşme teorisi ve serbest piyasa ekonomisinin korunması yer almaktadır. İlk olarak 1929 yılında ortaya çıkan neoliberalizmin ise önemli temsilcileri Hayek ve Friedman olup; temel ilkeler bakımından liberalizmin ilkelerini kabul etmektedir. Bununla birlikte neoliberalizm, en az çaba ile en fazla fayda anlamında "homo economicus" kavramını ön plana çıkarır. Spontan piyasa düzeni, insani ilişkilerde objektif değerlendirmenin olmayacağına yönelik subjektivizmin ön plana çıkarılması bakımından da neoliberalizm liberalizmden ayrılır. Neoliberalizm liberalizmden ayıran en önemli noktalardan biri devlete yönelik bakış açısidir. Liberalizmdeki zayıf devlet anlayışı neoliberalizmde yerini piyasayı belli bir düzen içerisinde tutan ve kanunları etkili bir şekilde uygulayan, piyasayı düzenleyen güçlü devlet anlayışına bırakmaktadır.

Neoliberalizm, liberal ideolojinin çağın ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla farklı bir şekilde revize edilmiş halidir (Turner, 2008). Neoliberalizm; ekonomik ve politik bir ideolojidir (Duman, 2011; Leistyna, 2007; Saltman, 2003). Neoliberalizm; tüm bireysel ve sosyal problemlerin çözümü olarak ticaretin serbestleştirilmesi ve özelleştirme üzerine ısrar eden, pazarın disipline edilmesi gerektiği üzerine vurgu yapan bir doktrin olarak tarif edilebilir. Şirketlerin küreselleşmesinin arkasındaki temel güç olarak neoliberalizm; özel girişimciyi destekleyen serbest pazar politikaları, tüketici tercihini ön planda tutan, kişisel sorumluluk ve girişimciliği inisiyatif ödüllendiren bir yaklaşımdır (Avan, 2015; Golob, Podnar ve Lah, 2009; Saltman, 2003).

Neoliberalizm ideolojisinin devlete bakış açısı özünde sermayenin devletin egemenliğinden çıkmasını, emek ve değer piyasa koşullarına bırakılmasını ve ekonomik faaliyetlerin serbest piyasa

mekanizmasına bırakılmasını arzulayan bir anlayışı savunmaktadır. Neoliberalizm, büyük oranda devletin gücünü azaltarak özel sektörün gücünü artırmayı amaçlamaktadır (Duman, 2011; Leistyna, 2007; Saltman, 2003; Turner, 2008). Neoliberalizm, 1970'li yıllardan bu yana neoliberal devlet yapısının küresel pazarlara teslim edildiği bireysel ve kişisel özgürlüğün garanti altına alındığı bir yapı olarak ortaya çıkmıştır (Duman, 2011; İnsel, 2004; Saltman, 2003). Her ne kadar neoliberal ideolojiye dönüş Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Reagan, İngiltere'de Thatcher yönetimi sırasında kendine hayat bulmuşsa da dünyanın dört bir yanına farklı şekillerde yayılmıştır (Turner, 2008). Neoliberalizm, 1980'lerle birlikte gündeme gelmiş ve sosyal devlet anlayışının gözden düşmesine neden olmuştur (Duman, 2011; Sayılan, 2006).

Neoliberalizmin dört temel ilkesinden söz edilebilir: Bunlardan ilki piyasa düzeninin önemine yapılan vurgudur. Neoliberalizmde herhangi bir alana yönelik yapılan kaynak tahsisi etkin ve verimli kullanılmalı; her ne pahasına olursa olsun bireysel özgürlüğü korumak için piyasa düzeni korunmalıdır. İkinci olarak hukuk devletinin üstünlüğü ön plana çıkarılmalıdır. Hukuk devleti; hukukun üstünlüğü ile belirlenen temel ilkelerle sınırlı bir hukuk devletidir. Pazar toplumunda bireyler arasındaki çatışmaları düzenlemek için kanunları kullanılması ki bu bireysel özgürlüğe hizmet edecektir. Üçüncüsü küçük fakat güçlü devlet yapısı önemlidir. Neoliberalizmde devlet, piyasanın işleyişine mümkün olduğunca az müdahalede bulunmalıdır. Devletin asli görevi, kanun ve düzeni sağlamak bunun yanı sıra piyasa düzenini koruyan kanunlar çıkararak halkın mallarını güvence altına almaktır. Dördüncüsü ise özel mülkiyettir. Özel mülkiyet toplumun, sosyal düzeninin vazgeçilmez ilkelerinin başında gelir ve toplumun çıkarlarıyla özel mülkiyet arasında bir tercih yapılması gerektiğinde özel mülkiyet hiçbir şekilde toplumun çıkarlarına feda edilemez (Turner, 2008). Yine neoliberalizm; ticaretin serbestleştirilmesi / özelleştirmeyi önceleyen, pazarın disipline edilmesi gerektiği üzerine vurgu yapan, özel girişimciyi destekleyen, serbest piyasa politikasını destekleyen, tüketici tercihini ön planda tutan, kişisel sorumluluk ve girişimciliği ön plana çıkaran özelliklere sahiptir (Saltman, 2003).

Neoliberalizm ile eğitim arasındaki ilişkiyi inceleyen Hill'e (2010) göre neoliberalist anlayışla birlikte eğitimin anlamı değişmiş ve sermaye gruplarının istekleri doğrultusunda eğitim yeniden şekillenmiştir. Apple, Au ve Gandin (2009) ise eğitimin içeriğinin sermayenin beklentileri doğrultusunda değiştirildiğini belirtmektedir. Hursh (2000) neoliberalizm ideolojisinin, küresel pazar içinde şirketlerin ihtiyaçlarını karşılamak için hızlı bir şekilde her şeyi dönüştürdüğünü söylemektedir. Bu doğrultuda hükümet ve şirketler tarafından desteklenen baskın neoliberal bakış açısı eğitimi de bu ideolojiye göre yeniden tanımlanmakta ve şekillendirmektedir.

Yıldız (2012) neoliberalizmin küreselleşme sürecinde eğitim sektörünü piyasa mekanizmasının bir parçası olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu bakış açısı bir kamu hizmeti olarak eğitimin ticari bir meta olarak pazarlanmasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki neoliberalizm okullardan devlet politikasına uygun olarak ekonomik bilgi ve becerilerle donatılmış bireyler olarak yetiştirmelerini beklemektedir (Leistyna (2007). Neoliberalizm ideoloji Sayılan'a (2006) göre, eğitimin amacının yanı sıra öğretim programının küresel piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda esnekliğin gerektirdiği bilgi ve beceriler temelinde yeniden düzenlenmesini hedeflemektedir. Eğitimin her düzeyinde ekonominin ve piyasanın talepleri doğrultusunda "insan gücü yetiştirme" hedeflenmekte olduğunu ifade eden Saltman'a (2003) göre bu süreçte rekabete dayalı girişimcilik kültürü başarı için temel uyarıcı olarak kabul edilmiştir. Eğitimin, iş dünyasının ve piyasanın değişen bilgi ve beceri taleplerine karşılamak için rekabet ve girişimcilik kültürü başat eğitsel paradigması haline gelmiştir. Neoliberal ideolojinin yaygınlaşmasında küresel aktör kuruluşların başında ise Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gelmektedir. Neoliberalizmin eğitimden beklentilerine karşı öğretmenlerin karşılaştığı bir takım problemler

de bulunmaktadır. Loh ve Hu'ya (2014) göre neoliberalizmin öncelendiği eğitim sürecinde göreve yeni başlayan öğretmenler özellikle öğretmenliğin ilk iki yılında neoliberalizme ilişkin öğretim stratejileri, meslektaşlarıyla işbirliğinin sağlanması ve iş yükünün fazlalığı noktasında önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Yine Öntaş'a (2014) göre özellikle öğretmenler arasında oluşan informal kurallardan kaynaklı neoliberalizmin birtakım olumsuz yansımaları bulunmaktadır.

Neoliberalizm ideolojisinde öne çıkan bir takım kavramlardan söz edilebilir. Bunlar; devamlı yeni bir ürün ortaya koymak için çalışan girişimcilik ve girişimci birey (Apple vd., 2009; İnal, 2013; Gutek, 2006; TÜSİAD, 2002); bireyselliğin ön planda tutulduğu; devredilemez; sınırlandırılmaz; devlet tarafından güvence altına alınan temel hak, sorumluluk ve özgürlükler (Avan, 2015; Çetin, 2001a; Durmuş, 2012; İnaç ve Demiray, 2004; Gutek, 2006; Porfilio ve Yu, 2006; Turner, 2008; Türkbay ve Polat, 2011); eğitimin amacının sermayenin istekleri doğrultusunda olması gerekliliği ve bireylerin ekonominin beklentilerine cevap verecek şekilde eğitilmesi bağlamında şirket dili (Apple vd., 2009; Bowles ve Gintis, 2011; Duran, 2009; Hill, 2004; Giroux, 2002; Yıldız, 2012; Yıldız, 2008;) şeklinde özetlenebilir. Girişimcilik kısaca; bireyin yaratıcılığını kullanarak yeni bir ürün ortaya koyması, yeni gelişmelerin farkında olması, atıl durumdaki kaynakları etkin kullanması şeklinde tanımlanabilir. Hak, sorumluluk ve özgürlük ise kısaca, bireyin haklarının ön planda tutulması ve hiçbir şekilde toplumun çıkarlarına feda edilmemesi gerektiğini; bireyin özgürlüklerini kullanırken sorumluluğu da göz önünde bulundurması ve bu sorumluluğun farkında olması gerektiği şeklinde tanımlanabilir. Şirket dili ise; öğrencilere öğretim sürecinde daha çok ekonomide kullanılan terimlerin sitemli bir şekilde öğretilmesi olarak ifade edilebilir (Giroux, 2006; Apple, 2006; Sayılan, 2006).

Eğitim programı; eğitim sürecinde merkezi bir role sahiptir (Marsh, 2004). Okulda öğrencilere kazandırılacak tüm bilgi ve beceriler eğitim programları çerçevesinde karar vericiler tarafından şekillendirildiği ve uygulandığı bilinen bir gerçekliktir. Eğitim programlarında oluşturulan bilgilerin niteliği toplumu yakından ilgilendirdiğinden dolayı önemli görülmektedir. İktidarı elinde bulunduran ideolojik güçlerin kendi dünya görüşlerini, dünyaya bakış açılarını yeni nesillere sistemli bir şekilde aktarmaları için eğitim kurumları olarak okulların önemli bir enstrüman olduğu düşünülmektedir. İktidar elindeki gücü kullanarak ve eğitim programlarına etki ederek; ülkenin her tarafında eğitim sistemi içerisindeki bilgi akışına doğrudan/dolaylı olarak etki ederek (Çetin, 2001b) kendi ideolojisinin dolaşımını sağlamaktadır.

Neoliberalizmin eğitim ve eğitim programlarıyla ilişkisi açıklandıktan sonra bu kısımda SBD öğretimi ile ilgili bilgi verilecektir. Aykaç'a (2007) göre SBD bireyin toplumla uyumlu yaşaması ve iyi bir yurttaş olması için 'toplumsal kişilik' kazandırmayı amaçlayan bir ders iken, Dinç ve Doğan'a (2010) göre öğrencileri toplumsallaşma süreci içerisinde karşılaştıkları sorunları fark edebilen, analiz edebilen ve onlara çözümler üretebilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamayan bir derstir. Gökçe'ye (2011) göre ise SBD, bireylerin sosyalleşmesi, içinde yaşadıkları toplumun sorunlarına duyarlı bireyler olarak yetişmesini amaçlayan bir disiplindir. SBD, bireyin toplumsal değerleri içselleştirmesine yardımcı olan toplum içerisinde etkin, üretken bir birey olmasını amaçlayan, toplum içerisinde karşılaştığı sorunlara etkili bir şekilde çözüm üreten bir birey yetiştirmeyi amaçlayan bir disiplin olduğu söylenebilir.

SBD, "iyi vatandaş" modelini yetiştirmede önemli bir derstir. Bu dersin Türkiye'deki gelişimi ABD'deki gelişimine paralel olmuştur. Türkiye'de, Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarından itibaren SBD, tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi gibi farklı derslerin içerisinde yer almıştır. Ancak sosyal bilgiler adı altında diğer derslerden bağımsız olarak yer alması 1968 yılında mümkün olmuştur. Söz konusu bu gelişmelere karşın, SBD her zaman bir tartışma konusu olagelmıştır. Türkiye'de SBD'nin programının içeriğine yönelik süregelen bir tartışma yapıldığı gözlenmektedir. Örneğin, SBD'nin programında 1985, 1997, 2000 ve 2005 yıllarında birtakım değişiklikler yapılma yoluna gidilmiştir. Yapılan bu

değişiklerde temel referans çerçevesini küreselleşme ve Avrupa Birliği'ne uyumun oluşturduğu söylenebilir (Aykaç, 2007; Dinç ve Doğan, 2010; Kan, 2010). SBD etkin vatandaş, iyi vatandaş yetiştirmeyi amaçlayan bir disiplin olarak (Çalışkan, 2005; Doğanay, 2008; Kan, 2010) farklı ideolojilerin kendi dünya görüşlerini aktarmada önemli bir disiplin olduğu söylenebilir. SBD'nin yetiştirmeyi amaçladığı etkin/iyi vatandaş yetiştirme farklı ideolojilere farklı anlamları çağrıştırmaktadır. Örneğin muhafazakarlık ideolojisinde var olan değerleri içselleştiren biri iyi vatandaşken; neoliberalizmde girişimci, üretken birisi iyi vatandaş olarak nitelendirilebilir. İktidarı ellerinde bulduran politik görüşlerin ideolojilerini eğitime nasıl yansıttıkları önemli görülmektedir.

Yeniden kavramsallaştırmacılık akımı (YKA), 1970'li yıllarda ABD'de ortaya çıkan ve program geliştirme çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçlayan akımdır (Malewski, 2010; Pinar, 2008). YKA'ya göre program çalışmalarının odak noktası program geliştirmeden ziyade; alanda geliştirilen programları "anlama" olmalıdır. Eğitim programını anlama ise; alan tarafından üretilen söylemleri yorumlamayı gerektirir (Pinar ve diğerleri, 2004). Eğitim programı alanındaki uzmanların asıl görevi geliştirilen programların politik, toplumsal cinsiyet, tarihsel, ırksal, fenomenoloji gibi onlarca farklı bakış açılarıyla incelemek olmalıdır. Eğitim programını politik bir metin olarak anlama yeniden kavramsallaştırmacılık akımının eğitim programını anlama tarzları arasında yer almaktadır. Eğitim programını politik bir metin olarak anlama; eğitimin politikadan arındırılmış bir alan olmadığı, siyasi görüşlerin farklı bağlamlarda eğitime etki ettiğini ileri sürmektedir. Siyasi görüşlerin eğitime yönelik etkileri, kendi ideolojilerini eğitim aracılığıyla yaymaya çalışma şeklinde olmaktadır. Bu doğrultuda, genelde eğitim özelde ise eğitim programı farklı şekillerde siyasi düşüncelerden etkilenmektedir. Dolayısıyla; farklı politik görüşler kendi dünya görüşlerini eğitim programına yansıtmak için yoğun çaba göstermektedirler (Apple, 1990, 2004; Pinar, 2008; Pinar vd., 2004; İnal, 1996). Eğitim programının politik bir metin olarak incelenmesinde farklı bakış açıları bulunmaktadır. İki farklı bakış açısı olduğu söylenebilir. Bunlardan Marksist bakış açısından yaklaşanlar eğitimle-toplumsal yaşam arasındaki ilişkiyi uygunluk teorisi bağlamında değerlendirmektedir (Bowles ve Gintis, 2011; Giroux, 2006; İnal, 1996; Illich, 1985). Diğerleri ise, eğitim programını eğitimle politika arasındaki ilişki bağlamında ele aldıkları gözlenmektedir (Apple, 1990, 2004, 2006; Özsoy, 2012; Pinar vd., 2004).

Genelde eğitim ve özelde ise eğitim programı siyasidir. Farklı politik görüşler eğitim üzerinde kendi siyasi görüşlerini yansıtmak için rekabet halindedir (Apple, 2006). Bugün hiçbir eğitim programı uzmanı genelde eğitimin; özelde ise eğitim programının siyasetten uzak nötr olduğunu iddia edemez (Pinar vd., 2004). Eğitim, nötr bir girişimden ziyade; politik bir eylemdir. Politik bilgi eğitim programının neredeyse tüm kelimelerinin içine sinmiştir (Apple, 1990). Eğitim, siyasal rekabetin stratejik bir savaş alanı olup; eğitim üzerine her söylem, belli bir ideoloji içinde kurulur. İdeolojik söylem dışında, eğitimin anlamının ve değerinin ne olduğunu tanımlanabileceği bir nokta yoktur (Özsoy, 2012).

Eğitim programını politik bir metin olarak anlamada ön plana çıkan kavramlardan biri ideolojidir. Eğitim programı ve ideoloji arasındaki bağlantıların ortaya konulması önemlidir. İdeoloji; genellikle meşruiyet, güç çatışması ve tartışmanın özel bir tarzı ile ilgilenir. İdeoloji, hegemonya (üstünlük, hâkimiyet) bağlamında değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Yaşam deneyimlerimiz içinde saklı olarak bulunan ve yaşamımızı şekillendiren hakim güçlerin anlaşılması önemlidir (Apple, 1990; Pinar vd., 2004; Marsh, 2004). Eğitim programını politik bir metin olarak anlamada bir diğer kavram ise örtük eğitim programıdır. Örtük eğitim programı, gündelik yaşamda karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelebileceği değerler, kuralların öğretim programı dışı olarak örtülü olarak öğretilmesidir. Eğer bir kişi eğitim programını anlamak istiyorsa, yapması gereken şey örtük eğitim programına

bakmaktadır (Apple, 1990; Bowles ve Gintis, 2011; McLaren, 1989'den akt: Pinar vd., 2004). Örtük eğitim programı güncel, uygulamada olan eğitim programı içine gömülü olarak var olduğunu ifade eden Telçeken'e (2014) göre örtük eğitim programında asıl amaç; öğrenciye kazandırılacak bir takım hedeflerin belli bir ideolojik bağlamda, önceden belirlenmiş değerler çerçevesinde öğrencilere kazandırmaktır.

İlgili literatür gözden geçirildiğinde neoliberalizm ile eğitim / eğitim programlarını inceleyen İnal (2006) tarafından "Neoliberal eğitim ve yeni ilköğretim müfredatının eleştirisi"; Öntaş ve Atmaca (2016) tarafından "Eğitim ve ideoloji bağlamında hesap verebilirlik ve neoliberalizm"; Özsoy (2012) tarafından "Eğitimde neoliberalizm söylem ne kadar antikapitalist?"; Özsoy (2013) "Neoliberal politikalar ve eğitim alanındaki izdüşümleri: Türkiye'de eğitim koçluğu uygulamaları üzerinden eleştirel bir okuma"; Yıldız (2008) tarafından "Neoliberal küreselleşme ve eğitim"; Çimen (2016) tarafından "Eğitim aracılığıyla çocukları farklılaştırmak: Neoliberal zamanlarda orta sınıf ailelerin okul tercihleri ve eğitim pratikleri" çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmada SBD 6.sınıf öğretim programının tercih edilmesi nedeni Yapıcı'ya (2004) göre ideolojik yansımalar eğitimin ilerleyen aşamalarında daha üstü kapalı olarak ve daha çok eğitimin ilk aşamalarında yoğun ideolojik aktarımlar olmasından dolayıdır. Yine SBD öğretim programının seçilme gerekçesi Öntaş'a (2014) göre ideolojik yansımanın öğretim programının da içeriğinden kaynaklı en yoğun olduğu öğretim programı sosyal bilgilerdir. Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde SBD öğretim programının politik bir metin olarak inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. SBD öğretim programının neoliberalizmden hangi oranda etkilendiği, SBD öğretim programı perspektifinde nasıl bir öğrenci profili yetiştirilmeye çalışıldığı; söz konusu bireyin Türkiye'nin toplumsal özelliklerini hangi oranda karşıladığı, SBD bağlamında sunulan bilgiler altında hangi gerçeklikleri bulundurduğunun anlaşılması açısından önemli görülmektedir.

SBD öğretim programının neoliberalizm ideolojisi bağlamında politik bir metin olarak incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın problem cümlesi "Neoliberalizm altıncı sınıf SBD öğretim programına nasıl yansıtılmıştır? şeklinde ifade edilmiş olup; bu problem cümlesinden hareketle aşağıdaki alt problem cümlelerine yanıt aranmaktadır:

1. Neoliberalizm SBD ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabına nasıl yansıtılmıştır?
2. Neoliberalizm bağlamında girişimcilik konusu SBD ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabına nasıl yansıtılmıştır.
3. Neoliberalizm bağlamında; hak, sorumluluk ve özgürlükler konusu SBD ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabına nasıl yansıtılmıştır?
4. Neoliberalizm bağlamında; şirket dili SBD ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabına nasıl yansıtılmıştır?

Metodoloji

Araştırmanın bu kısmında araştırma yöntemi, veri kaynakları, veri toplama süreci, verilerin analizi hakkında bilgi verilecektir.

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Yöntem olarak ise doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Krippendorff'a (2004) göre doküman incelemesi farklı konulardaki metinlerden geçerli ve güvenilir sonuçlar çıkarmak amacıyla kullanılan bir yöntemidir. Doküman incelemesi, olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsadığını ifade eden Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre eğitimle ilgili bir araştırmada; ders kitapları ve program yönergeleri de kullanılabilir. Fraenkel, Wallen ve Hyun'a (2006) göre doküman incelemesi, öğrenci portföyleri, öğrenci dergileri, ders programlarının analizinde kullanılabilir. Bu araştırma kapsamında SBD öğretim programı, ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabı incelenerek doküman incelemesine göre değerlendirilmiştir.

Veri Kaynakları ve Ders Kitaplarının Seçimi

Araştırmanın bu kısmında araştırma çerçevesinde kullanılan veri kaynaklarına ilişkin ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Veri kaynağı olarak SBD öğretim programı bağlamında, ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı, öğretmen kılavuz kitabı kullanılmıştır. Söz konusu veri kaynakları Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2014-2015 eğitim-öğretim yılında kullanılan materyallerdir. Veri kaynakları Bakanlığın resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Veri kaynaklarının tümü MEB tarafından komisyonlar aracılığıyla hazırlanmıştır. MEB tarafından hazırlanan yayınların seçilme gerekçesi MEB bakış açısıyla neoliberalizme ilişkin düşüncelerin ortaya çıkarılması amaçlandığından dolayıdır. SBD'nin seçilme gerekçesi ise Öntaş'ın (2014) ideolojik yansımanın öğretim programının en yoğun sosyal bilgiler dersi öğretim programında olduğu görüşünden dolayıdır. Altıncı sınıf SBD öğretim programına ilişkin öğrenme alanları, üniteler, kazanım sayısı ve sürelerle ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 6. Sınıf Öğrenme Alanları, Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Süreleri

Öğrenme Alanı	Ünite	Kazanım Sayısı	Süre/Ders Saati	Oranı (%)
Birey ve Toplum	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	6	12	11
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Yeryüzünde Yaşam	7	15	14
Kültür ve Miras	İpek Yolu'nda Türkler	9	24	23
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Ülkemizin Kaynakları	6	18	17
Küresel Bağlantılar	Ülkemiz ve Dünya	5	12	11
Güç, Yönetim ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	5	15	14
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Elektronik Yüzyıl	5	12	10
Genel Toplam		43	108	100

Tablo 1 incelendiğinde SBD 6. sınıf öğretim programı 7 öğrenme alanı ve öğrenme alanlarına bağlı 7 üniteden oluşmaktadır. Yine sözkonusu öğretim programında toplam 43 kazanım bulunmaktadır. Öğretim programında en fazla kazanımın "İpek Yolu'nda Türkler" ünitesinde olduğu görülmektedir. Araştırmada kullanılan veri kaynaklarına ilişkin görseller, künye ve yazar bilgileri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2.
Veri Kaynaklarına İlişkin Görseller, Künye ve Yazar Bilgileri

Veri kaynakları görselleri				Sosyal bilgiler 6. sınıf öğretim programı Öğretim programına ilişkin bir görsel bulunmamaktadır.
Künye	MEB. (2014). <i>Sosyal bilgiler 6. sınıf öğrenci çalışma kitabı</i> . Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.	MEB. (2014). <i>Sosyal bilgiler 6. sınıf öğrenci çalışma kitabı</i> . Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.	MEB. (2014). <i>Sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitabı</i> . Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.	MEB. (2009). <i>Sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf programı</i> . Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
Yazarlar	Komisyon	Komisyon	Komisyon	Komisyon

Çalışma kapsamında incelenen altıncı sınıf SBD ders kitabı (SBDK) 2014-2015 eğitim öğretim yılında ortaokullarda ders materyali olarak kullanılmakta olup; Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı komisyon tarafından hazırlanmıştır. Ders kitabı 7 üniteden oluşmaktadır. Sosyal bilgiler dersine yönelik bir de özel bir yayın evi tarafından hazırlanan kitap bulunmaktadır. SBD öğrenci Çalışma Kitabı (ÖÇK) Sosyal Bilgiler ders kitabına paralel olarak oluşturulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı komisyon tarafından hazırlanmıştır. Öğrenci çalışma kitabı 7 ünite, 7 öğrenme alanı ve 43 kazanımdan oluşmaktadır. SBD 6. sınıf öğretmen kılavuz kitabı (ÖKK) 2014-2015 eğitim öğretim yılında ortaokullarda ders materyali olarak kullanılmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı komisyon tarafından hazırlanmıştır. Öğretmen kılavuz kitabında sosyal bilgiler dersi öğretim programının yapısı, vizyonu, amaçları hakkında öğretmenlere yönelik bilgiler verilmekte, kullanılacak yöntemler ve ünitelerle ilgili öğretmenlerin yapması gereken açıklamalarla ilgili bilgilere yer verilmektedir.

Veri Toplama Süreci

Çalışma sürecinde öncelikli olarak temaları ve alt temaları belirlemek amacıyla literatür taraması yapılmış, temalar ve alt temalar belirlenmiş; SBD ders, öğrenci çalışma ve öğretmen kılavuz kitaplarından elde edilen veriler tema ve alt temalara işlenmiştir.

Veri Analizi

Araştırma sürecinde içerik analizi ve eleştirel söylem analizi olmak üzere iki farklı analiz yöntemi kullanılmıştır. Veri analizi sürecinde sosyal bilgiler altıncı sınıf; ders, öğrenci çalışma ve öğretmen kılavuz kitapları için tema ve alt temalar ilgili literatür ve veri kaynakları incelenerek belirlendiğinden dolayı (Yıldırım ve Şimşek, 2013) içerik analiz yöntemi kullanılmış; veri kaynaklarında elde edilen bulgular eleştirel söylem analizi ile yorumlanmıştır.

İçerik analizi, araştırmacının öznel bakış açısından bağımsız olarak belli bir fenome karşı yeni bakış açıları getirmeyi sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntem farklı araştırmacılar tarafından da tekrarlanabilir nitelikte olmalıdır (Krippendorff, 2004). İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşma, kavramları mantıklı bir şekilde düzenleyerek verileri açıklayacak temalara ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışma kapsamında veri kaynakları ve ilgili literatür incelenerek tema ve alt temalar belirlenmiştir. Temalar ve alt temalar düzenlenmiş, bulguların yorumlanması için gerekli hazırlık yapılmıştır. Temalarla ilgili örnek ifadeler veri kaynaklarından hareketle örneklendirilmiştir. İçerik analiz çerçevesinde güvenilirliğin sağlanmasına yönelik sıklıkla veri kaynaklarından alıntılar yapılmıştır.

Eleştirel söylem analizi geniş anlamda söylem aracılığıyla sosyal/siyasal eşitsizliklerin nasıl yeniden üretildiği ve ortaya konulduğuyla ilgilenir. Her ne kadar eleştirel söylem analizinin bir takım genel yaklaşımları mevcut olsa da kesinlikle tek bir çeşit söylem analizinden söz etmek mümkün değildir (Meyer, 2001; Wodak, 2001; Wooffit, 2005). Dili sosyal bir pratik olarak gören eleştirel söylem analizi Baker ve Ellece'e (2011) göre, dil aracılığıyla ifade edilenleri ideoloji ve güç ilişkileri açısından açıklamaya çalışan bir analiz şeklidir. Eleştirel söylem analizi; yazılı metinler ve bu metinlerle sosyal bağlam arasındaki ilişki devamlı göz önünde bulundurulur. Gee'ye (2005) göre birey söylemlerinde; bir sosyal gruba ya da ağa üyelik, ilgililik, yakınlık ya da karşıtlığa göre kendini konumlandığından dolayı söylem analizinde bu bütünlüğün görülmesi önemlidir. Yine Van Dijk'a (2003) göre eleştirel söylem analizinde kelimelerin anlamı, önermenin yapısı, tutarlılığı ve diğer önermelerle olan ilişkisi önemlidir. Analistin önemli görevlerinden biri de bu ön yargılı olarak ifade edilen ideolojileri ortaya çıkarmasıdır. Söylem analistinin diğer önemli görevi ise içerik analizi yaparak söylem içinde ara yüzleri ortaya çıkarmaktır. Eleştirel söylem analisti güç ve egemenlik gibi makro yapıların yanı sıra söylem ve pratiklerin mikro yapılarıyla da ilgilenmelidir. Özetle eleştirel söylem analizi, herhangi bir metin arkasında yatan düşünce/ideolojinin araştırmacı tarafından metinden hareketle çözümleme yaparak gizli örtük olarak ifade edilen gerçekliğini ortaya çıkarılmasına yönelik bir analiz türü olduğu söylenebilir. Araştırma kapsamında neoliberalizmin SBD öğretim programını nasıl etkilediği farklı uzmanların görüşleri bağlamında tartışılarak sözkonusu öğretim programının arka planında yatan gerçeklikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada etik olarak veri kaynaklarındaki verilere sadık kalınarak çalışma yürütülmüştür. Araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliğine yönelik veri kaynaklarından doğrudan alıntılar yapılarak veriler sunulmuş; daha sonra sunulan veriler çerçevesinde yorumlar yapılmıştır. Sunulan verilere doğrudan ulaşılması için veri kaynaklarının hangi kısmından yararlanılmışsa veri kaynaklarındaki sayfa numaraları verilerek inandırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır. Eleştirel söylem analizi bağlamında önce veri kaynaklarındaki veriler sunulmuş sonra farklı uzmanların konuya ilişkin düşünceleri tartışılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu kısmında SBD ders, öğrenci çalışma ve öğretmen kılavuz kitaplarının neoliberalizmden nasıl etkilendiğine yönelik bulgular ortaya konularak yorumlanmıştır. Araştırmanın birinci alt problemi “Neoliberalizm SBD ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabına nasıl yansıtılmıştır?” ile ilgili elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3.
Neoliberalizme İlişkin Tema, Alt Tema ve Frekans Tablosu

Tema	Alt Tema	Veri Kaynağı	f	Frekans Toplam	
Girişimcilik	Yaratıcılık	SBDK	8	48	
		ÖÇK	1		
		ÖKK	39		
	Risk alma	SBDK	8	26	
		ÖÇK	2		
		ÖKK	16		
	Yenilik	SBDK	56	96	
		ÖÇK	26		
		ÖKK	14		
	Girişimci	SBDK	66	106	
		ÖÇK	9		
		ÖKK	31		
Hak, Sorumluluk ve Özgürlükler	Özgürlük	SBDK	116	200	
		ÖÇK	16		
		ÖKK	68		
	Temel haklar	SBDK	10	125	
		ÖÇK	80		
		ÖKK	35		
	Sorumluluk	SBDK	32	90	
		ÖÇK	49		
		ÖKK	9		
	Şirket Dili	Ham madde	SBDK	15	27
			ÖÇK	2	
			ÖKK	10	
Şirket		SBDK	5	22	
		ÖÇK	10		
		ÖKK	7		
Tesis /Fabrika		SBDK	38	91	
		ÖÇK	22		
		ÖKK	31		
Pazarlama		SBDK	9	57	
		ÖÇK	20		
		ÖKK	28		
İthalat/İhracat	SBDK	10	122		
	ÖÇK	44			
	ÖKK	68			
Kazanç	SBDK	19	31		
	ÖÇK	5			
	ÖKK	7			
Proje	SBDK	23	109		
	ÖÇK	32			
	ÖKK	57			
Enerji	SBDK	12	49		
	ÖÇK	7			
	ÖKK	30			
Ticaret	SBDK	26	188		
	ÖÇK	76			
	ÖKK	86			

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin Tablo 3 incelendiğinde girişimcilik temasında frekansı en yüksek alt temanın yenilik ($f=96$) olurken, en düşük alt temanın ise risk alma ($f=26$) olduğu görülmektedir. Yine hak, sorumluluk ve özgürlük temasına ilişkin frekansı en yüksek olan alt temanın özgürlük ($f=200$); en düşük alt temanın ise sorumluluk ($f=96$) olduğu söylenebilir. Şirket dili temasına ilişkin frekansı en yüksek alt temanın üretim/tüketim ($f=266$); en düşük alt temanın ise şirket ($f=22$) olduğu görülmektedir. Neoliberalizme ilişkin temalar ve alt temalar incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitaplarında alt temaların farklı frekans değerleri olduğu görülmektedir. Tablo 3 incelendiğinde neoliberalizme ilişkin özgürlük, ham madde, tesis/fabrika, kazanç alt temalarının en fazla ders kitabında; temel haklar, şirket, sorumluluk alt temalarının en fazla öğrenci çalışma kitabında; yaratıcılık, risk alma, girişimci, pazarlama, ithalat/ihracat, proje, enerji, ticaret, üretim, tüketim alt temalarının ise en fazla öğretmen kılavuz kitabında yer aldığı görülmektedir. Buradan hareketle üç veri kaynağı ayrıntılı olarak incelendiğinde neoliberalizme ilişkin alt temaların ağırlıklı olarak öğretmen kılavuz kitabında yer almasından dolayı sosyal bilgiler öğretiminin daha çok öğretmenlerin kontrolü altında yürütüldüğü söylenebilir.

İkinci alt problem “Neoliberalizm bağlamında girişimcilik SBD ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı, öğretmen kılavuz kitabına nasıl yansıtılmıştır?” şeklinde ifade edilmiştir. Girişimciliğe ilişkin tema, alt tema, frekans, veri kaynağı ve örnek ifadeler Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4.

Girişimciliğe İlişkin Tema, Alt Tema, Frekans, Veri Kaynağı ve Örnek İfadeler Tablosu

Tema	Alt Tema	f	Veri Kaynağı	Örnek İfadeler
Girişimcilik	Yaratıcılık	8	SBDK	<i>Siz olsaydınız unutkan insanlar için nasıl bir şey tasarlardınız?</i>
		1	ÖÇK	<i>Bir seyahat acentesinde çalışıyorsunuz. Çalıştığınız acente sizden İpek Yolu’na düzenleyeceği tur için bir broşür hazırlamanızı istiyor. Nasıl bir broşür hazırlarsınız?</i>
		39	ÖKK	<i>İnsan haklarına saygılı; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmektedir.</i>
	Risk alma	8	SBDK	<i>Firma kurmak Bana ‘Çok riskli bir girişim.’ Dediler.</i>
		2	ÖÇK	<i>Risk almak, girişimcinin özelliklerinden midir?</i>
		16	ÖKK	<i>Girişimciler yenilik yapan, risk almaktan korkmayan, hızlı karar verebilen kişiler şeklinde tanımlanabilir.</i>
	Yenilik	56	SBDK	<i>İpek Yolu sayesinde birçok yenilik dünyaya yayılmıştır.</i>
		26	ÖÇK	“İşini, çabucak halledip ileride yeni müşteriler bulabilirsiniz.
		14	ÖKK	<i>Gazetelerden organ nakli, kan bağıışı, tıp alanındaki yenilikler ile ilgili gazete kupürlerinden sunu hazırlanabilir.</i>
	Girişimci	66	SBDK	<i>Cesur ve girişimci kişilerin çalışmaları yeni iş alanlarının doğmasına katkı sağlamaktadır.</i>
		9	ÖÇK	<i>Türkiye’nin enerjide dışa bağımlılığını azaltmak için girişimci mühendisler, rüzgâr türbinlerini Türkiye’ye yaymayı planlıyor.</i>
		31	ÖKK	<i>Türk toplumunun bir girişimcide olmasını beklediği özellikler şöyledir.</i>

Tablo 4 incelendiğinde girişimcilik temasına ilişkin yaratıcılık ($f=39$) ve risk alma ($f=16$) alt temalarına ilişkin frekans değeri en yüksek olan veri kaynağının öğretmen kılavuz kitabı; girişimci

($f=66$) ve yenilik ($f=56$) temalarına ilişkin frekans değeri en yüksek olan veri kaynağının sosyal bilgiler ders kitabı olduğu tespit edilmiştir. Yine Tablo 4 incelendiğinde alt temalara ilişkin toplam frekans değerlere bakıldığında yaratıcılık ($f=48$); risk alma ($f=26$); yenilik ($f=96$); girişimci ($f=106$) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi "Neoliberalizm bağlamında hak, sorumluluk ve özgürlükler konusu SBD ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabına nasıl yansıtılmıştır? şeklinde ifade edilmiştir. Hak, sorumluluk ve özgürlüklerle ilgili alt tema, frekans ve örnek ifadeler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5.

Hak, Sorumluluk ve Özgürlüklerle İlgili Alt Tema, Frekans ve Örnek İfadeler Tablosu

Tema	Alt Tema	f	Veri Kaynağı	Örnek İfadeler
Hak, Sorumluluk ve Özgürlükler	Özgürlük	116	SBDK	Özgürlük başkasına zarar vermeyecek her şeyi konuşabilir, yazabilir ve yayımlayabilir.
		16	ÖÇK	Özgürlük; başkalarının haklarına zarar vermeden her şeyi yapma serbestliğidir.
		68	ÖKK	Özgürlük ise herhangi bir kısıtlama ve zorlamaya bağlı kalmaksızın düşünme ve davranmadır.
	Temel Haklar	10	SBDK	Devlet, temel hakları ve özgürlükleri korumakla görevlidir.
		80	ÖÇK	Temel haklarımızdan olan yaşama hakkını çevre kirliliği ile ilişkilendirerek bir kompozisyon yazınız.
		35	ÖKK	Her insanın sahip olduğu en temel hak, yaşama hakkıdır. İnsanın, diğer haklarını kullanabilmesi için önce yaşaması gerekir.
	Sorumluluk	32	SBDK	Hak ve özgürlüklerimizin yanında vatandaş olarak da sorumluluklarımız bulunmaktadır.
		49	ÖÇK	Fabrikanın neden olduğu sorunun çözümünde vatandaşların sorumlulukları neler olabilir?
		9	ÖKK	Öğrenciye daha fazla sorumluluk vererek yönlendirmenin az olduğu biçimde ise genellikle bireysel projeler yaptırır.

Tablo 5 incelendiğinde; hak, sorumluluk ve özgürlük temasına ait alt temaların toplam frekans değeri olarak özgürlük ($f=200$); temel haklar ($f=125$); sorumluluk ($f=90$) olduğu görülmektedir. Yine özgürlük ($f=116$) temasına ilişkin en yüksek frekansın veri kaynaklarından sosyal bilgiler ders kitabında olduğu; temel haklar ($f=80$) temasına ilişkin en yüksek frekansın veri kaynaklarından öğrenci çalışma kitabında olduğu; sorumluluk ($f=49$) temasına ilişkin en yüksek frekansın veri kaynaklarından öğrenci çalışma kitabında olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi "Neoliberalizm bağlamında; şirket dili SBD ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabına nasıl yansıtılmıştır?" şeklinde ifade edilmiş olup; veri kaynaklarından elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6.
Şirket Diline İlişkin Alt Tema, Frekans ve Örnek İfadeler Tablosu

Tema	Alt Tema	f	Veri Kaynağı	Örnek İfadeler
Şirket Dili	Ham madde	15	SBDK	Doğal kaynaklar sanayinin ihtiyacı olan ham madde ve enerjiyi sağlar.
		2	ÖÇK	Başkan, atık pillerin ham madde olarak kullanılabilirdiğini anlattı.
		10	ÖKK	Ham madde olarak toprak; seramik, fayans, tuğla, çimentoda kullanılır.
	Şirket	5	SBDK	Şirketler fatura için yaptıkları harcamaları, şimdi ülkenin ağaçlandırılmasında kullanıyor.
		10	ÖÇK	Şirketin pazarlama müdürü, "Dünyada rüzgârın bol olduğu iki ülke var, bunlardan biri İngiltere, diğeri ise Türkiye.
		7	ÖKK	Yeni açılan bir şirket ülkenin istihdam hacmini artırır.
	Tesis /Fabrika	38	SBDK	Sanayi tesislerinin yoğun olması nedeniyle başkentte yaşamaktadır.
		22	ÖÇK	Ulubey'de halkın çoğu aynı fabrikada çalışmaktaydı.
		31	ÖKK	Öğrencilerinize bir fabrika kurma ile ilgili drama yapabilirsiniz.
	Pazarlama	9	SBDK	Ürünlerin daha kolay pazarlanması için kooperatif birlikleri kurmak.
		20	ÖÇK	Çiftçiye ürün pazarlama sorununu çözmek için neler tavsiye edersiniz?
		28	ÖKK	Türkiye'nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerileri tasarlar.
	İthalat/İhracat	10	SBDK	Ülkemiz kendi ihtiyaçlarını karşılamanın yanında diğer ülkelere ihraç ederek gelir elde etmektedir.
		44	ÖÇK	Rusya Federasyonu'ndan yapılan doğal gaz ithalatının %50'nin altına indirilmek istenmesinin nedeni nedir?
		68	ÖKK	En çok ithalat yapılan ülkeler: Rusya, Almanya, Çin, ABD ve İtalya'dır.
	Proje	23	SBDK	Türk Kültürünü anlayabilecek, proje üretebilecek gençler yetiştirmek.
		32	ÖÇK	İpek Yolu Projesi'nde 15 Türk firması mallarını tanıtmaya fırsat bulacak.
		57	ÖKK	Burada ülke ekonomisine kazandırabilecek proje önerilerine yer verilmiştir.
	Üretim/tüketim	105	SBDK	Projemin amacı: İlimizde ve ülkemizde et, süt üretimini ve tüketimini artırmak.
		25	ÖÇK	Doğal kaynakların bilinçli tüketimi için neler yapılabilir?
		133	ÖKK	Yanda verilen tarım ürünleri üretimi ile ilgili verileri de kullanabilirsiniz.

Tablo 6 incelendiğinde şirket dili temasına ilişkin alt tema toplam frekans değeri olarak ham madde ($f=27$); şirket ($f=27$); tesis/fabrika ($f=91$); pazarlama ($f=57$); ithalat/ihracat ($f=122$); proje ($f=112$); üretim/tüketim ($f=243$) olduğu tespit edilmiştir. Yine ham madde ($f=15$); tesis/fabrika ($f=38$) temalarının en yüksek frekansı veri kaynaklarından sosyal bilgiler ders kitabında olduğu görülmektedir. Şirket ($f=10$) temasının en yüksek frekansı veri kaynaklarından öğrenci çalışma kitabında olduğu görülmektedir. Pazarlama ($f=28$); ithalat/ihracat ($f=68$); proje ($f=57$); üretim/tüketim ($f=133$) temalarının en yüksek frekansı veri kaynaklarından öğretmen kılavuz kitabında olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programını yeniden kavramsallaştırmacılık bakış açısıyla neoliberalizm ideolojisi bağlamında politik bir metin olarak incelemeyi amaçlamaktadır. SBD öğretim programı, ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı neoliberalizm ideolojisinden nasıl ve ne ölçüde etkilendiğini girişimcilik, temel hak ve özgürlükler; şirket dili temalarından hareketle sosyal bilgiler veri kaynakları bağlamında elde edilmiştir. Araştırma sonucunda neoliberalizm çerçevesinde belirlenen temalar genel olarak incelendiğinde girişimcilik temasına ilişkin 276; hak, sorumluluk ve özgürlükler temasına ilişkin 415; şirket dili temasına ilişkin 696 frekans değeri tespit edilmiştir. Şirket dili temasının en yüksek frekansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Girişimcilik temasında frekansı en yüksek alt temanın girişimcilik ($f=102$); hak, sorumluluk ve özgürlükler temasında frekansı en yüksek alt temanın özgürlük ($f=200$); şirket dili temasında frekansı en yüksek olan alt temanın üretim/tüketim ($f=243$) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada altıncı sınıf SBD ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabı bağlamında genel olarak önemli derecede neoliberalizmi yansıtan girişimcilik; temel hak, sorumluluk ve özgürlükler; şirket dili temalarına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgulardan hareketle SBD öğretim programının neoliberalizm ideolojisinden farklı bağlamlarda etkilendiği söylenebilir. Neoliberalizmin tüm dünyadaki eğitim sistemlerini etkilediğini ifade eden farklı uzmanların (Apple, 2004; Hill, 2003, 2004; Yıldız, 2008); neoliberalizm ideolojisine uygun bireyler yetiştirilmeye çalışıldığını ifade eden uzmanların (Apple, 2004; Hursh, 2000; Sayılan, 2006) görüşleriyle örtüşmektedir.

Turner'un (2008) neoliberalizmle ilgili kavramlardan en önemlilerinden birinin girişimcilik ve girişimcilik kültürü olduğunu belirtmektedir. Esen ve Çetin'e (2012) göre girişimciliğe yönelik öne çıkan kavramlar arasında yaratıcılık, üretkenlik, risk alma bulunmaktadır. Saltman'a (2003) göre eğitimde başarının temel kriterleri arasında girişimcilik becerisinin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı ifade edilmektedir. Bozkurt ve diğerlerine (2012) göre, girişimcilikle ilgili ortak özellikler arasında, yenilikçi düşünme, fırsatları görebilme, yeni bir iş kurma, yeni ürün üretme vb. olarak sayılabilir. Bu doğrultuda, araştırmada öğrencilerin farklı konularda yeni fikirler üretmesi, yaratıcılığın kullanılması, değişik konularda çözüm üretmeleri gibi beceriler kazandırılmaya çalışıldığı düşünülmektedir.

Eğitimin amacı ve işlevinin değiştiği; eğitimin her düzeyinde ekonominin ve piyasanın talepleri doğrultusunda "insan gücü yetiştirme" hedeflendiği farklı uzmanlar tarafından ifade edilmektedir (Saltman, 2003; Sayılan, 2006). Bu süreçte rekabete dayalı girişimcilik kültürü başarı için temel uyarıcı olarak kabul edilmektedir. Girişimcilik her eğitim kademesinde girişimciliğe yönelik olarak eğitim aşılanmaktadır. Sayılan (2006) ve Saltman (2003) tarafından ifade edilen görüşlerin girişimciliğe yönelik vurgular çerçevesinde SBD ders kitabında sunulan örnek ifadeler ile örtüştüğü söylenebilir. Girişimcilik ile ilgili raporunda Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) (2002) girişimcilerin risk alma, fırsatları kovalama, hayata geçirme ve yenilik yapma süreçlerine yönelik vurgusu yine girişimcinin, ekonomik kaynakların düşük üretkenlik alanlarından yüksek alanlara aktarılma sürecinde baş aktör tanımlaması ile sosyal bilgiler ders kitabındaki atıl durumda olan Mamak'ta bulunan çöplüğün ekonomiye artı değer olarak kazandırılması arasında paralellikler görülmektedir.

Dış dünyada var olan şeyleri bir girişimci olarak nasıl değerlendireceklerine yönelik veri kaynaklarının sunumu Apple'ın (2004) belirttiği üzere dünyanın bir süper market olarak algılanmasına ve bireylerin istedikleri gibi istediği şeyleri seçerek tüketmelerine imkân verilen bir yer olarak sunulması anlamında

kullanılmaktadır. Neoliberal mantığın özünde maliyet –verimlilik – fayda analizi en baskın kuraldır. Tüm insanlar kendi kişisel yararlarını azami ölçüde artırmak zorundadır. Bu durumda ister istemez öğrencileri beşeri sermaye olarak görülmesi sonucunu ortaya koymaktadır. Eğer dünya son derece rekabetçi bir ortam ise geleceğin işçileri olan öğrenciler gerekli rekabet ile ilgili becerilerle donatılmalıdır (Apple, 2004). İnsani sermaye kavramını ele alan Bahçe ve Bahçe’ye (2012) göre insani sermaye, kişinin üretkenliğini artıran her türlü bilgi, birikim ve kişilik özelliklerdir ve eğitim, insani sermayeye yatırımının en önemli aracıdır. Bu kurama göre daha yüksek eğitim iş gücü piyasalarında daha yüksek getiri ve daha iyi iş anlamına gelmektedir. Bu bağlamda girişimciliğe yönelik bulgularla coğrafi özelliklere uygun yatırım becerisi gibi bireylerin farklı alanlarda farkındalık kazanmış bir şekilde eğitim sürecinden geçirilmeleri ile ilgili örnekler hem Apple (2004) hem Bahçe ve Bahçe (2012) hem de Dikkaya ve Özyakışır’ın (2006) görüşleriyle örtüşmektedir. Neoliberalizmin Türkiye’de eğitim sistemine yansımaları olarak yapılandırmacılığı gören Mukul ve Sarı (2011) yapılandırmacılığın sunduğu rekabetçi birey anlayışının neoliberal çağın istediği insan profilini yetiştirmeyi hedeflediğini ifade etmektedir. Mukul ve Sarı’nın (2011) görüşü girişimciliğe yönelik bulgularla benzerlik gösterdiği düşünülmektedir.

Girişimcilik becerileri “yenilikçi düşünme, fırsatları görebilme, yeni bir iş kurma, yeni ürün üretme vb. olarak sayılabilir” şeklinde Bozkurt ve diğerleri’nin (2012) görüşleriyle girişimciliğe yönelik bulgularda yaratıcılık, risk alma, yenilik alt temaları arasında paralellik görülmektedir. Yine TÜSİAD’ın (2002) girişimci birey sürekli yeni şeyler üretmesine yönelik vurgusuyla örtüşmektedir. Girişimcilik frekans değerlerine bakıldığında ekonomiyle ilişkili girişimcilik vurgusu ders kitaplarında daha çok kültürün belli yönlerini ön plana çıkarttığı yönündeki eleştirilerle de örtüşmektedir (Apple, 1990; İnal, 2004). Bu bağlamda SBD içerisinde neoliberalizm ideolojisinde öne çıkan ve ekonomiyi TÜSİAD’ın (2002) kapitalizmle özdeşleşen kavram olan girişimciliğin kitabın hemen başında sunulması ve kitabın geri kalan kısmında devamlı farklı örneklerle desteklenen girişimcilik becerisinin sunumu önemli görülmektedir. Sosyal bilgileri öğrenmek neredeyse girişimcilik becerisini öğrenmeye denk şekilde sunulması ve bu bilgilerin resmi/gerçek bilgi olarak sunulması Hill’in (2010) eğitimin neoliberalist anlayışla birlikte anlamının değiştiğine ve sermaye gruplarının istekleri doğrultusunda değiştiği; Apple, Au ve Gandin’in (2009) eğitimin içeriğinin sermayenin beklentileri doğrultusunda değiştirildiği görüşleriyle örtüşmektedir.

SBD ders kitabı incelendiğinde neredeyse tüm ünitelerde girişimcilik, girişimci bireyin özellikleri, öğrenciyi girişimciliğe yönelik teşvik etme gibi konuların yoğunluklu bir şekilde neoliberalizmin ekonomi ile ilgili bağlantısı hakkında bilgi verilmektedir. Özellikle “İpek yoluna gezi düzenliyoruz” ve “Doğudan Batıya” konu başlıklarında bir tur nasıl düzenlenir, planlama nasıl yapılır, etkili sloganla insanlar tura nasıl teşvik edilir, acente sahibinin beklentileri nelerdir gibi sorulara cevap aranmaktayken; ikinci başlıkta ilk Türk devletlerinin ekonomilerinin temelleri nelerdir, hangi ürünleri ihraç hangilerini ithal ederler, hangi ülkelere ne tür ürünler satmaktadırlar gibi konular işlenmektedir. Eğitimin neoliberalizm ideolojisinin etkisi altında olduğuna yönelik farklı uzmanların eleştirileriyle paralellikler dikkat çekmektedir (Apple, 2004; Giroux, 2002; İnal, 1996). Yine öğrencilerin ders kitapları aracılığıyla girişimcilik becerisi bağlamında eğitildiğini ileri süren Yıldız (2008) ve Hill (2004) ticaret-şirket-kar mantığı beraberinde gereksinim duyduğu iş gücü üretimini de beraberinde getirmektedir ve bunun için eğitimde ihtiyaç duyulan girişimci bireyin neoliberalizmin ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip birey vurgusu girişimciliğe yönelik bulgularla örtüşmektedir.

Ders kitaplarına yönelik Severge ve İnal’ın (1996) yaptıkları ders kitaplarının ekonomide sermaye sahiplerinin beklentilerine cevap verecek şekilde devlet tarafından ders kitaplarına yansıtıldığı görüşüne paralel olarak; TÜSİAD (2002) tarafından yapılan çalışmada girişimci bireye yönelik olarak

tanımlanan yeni bir iş kurabilme, hayal ettiği ürün ve hizmetleri üretmek için gerekli kaynakları bir araya getirebilme becerileri projeler yarışıyor konusu içerisinde girişimcilik temasına ilişkin bulgularla paralellik göstermektedir. Yine “firmadaki herhangi bir çalışan yenilik yaparak girişimci olabilir” (TÜSİAD, 2002) düşüncesi “Kendi firmasını kurarak bağımsız çalışacak, eğitim dönemi sonrasında yetkili satıcı sıfatıyla firmamızı temsil edecek, gelir elde etmeyi hedefleyen, güveni tam, bilgisayar ve otomobil kullanan Girişimci yetkili satıcılar aranıyor” (SBDK, 2014:121) girişimciliğe yönelik verilen gazete örneğiyle örtüşmektedir.

Eğitim teori ve uygulamaların ana özelliği olarak etik ve politika öncelikli bir role sahiptir. Bu bağlamda, okul ve diğer eğitim alanlarının sadece eğitim yerleri olarak görülmemelidir. Okullar aynı zamanda sosyal uygulamalar, kimlik üretiminin yanı sıra bilgi, güç ve kültür yerleri olarak da görülmesi gerektiğini ileri sürer. Okul bu anlamda becerilerin kazandırılmasının yanı sıra öngörülen geleceğin kimliklerini ve bilgilerini de yapılandırmaktadır. Burada hayati olarak sorulması gereken soru okul kimin geleceğini ya da kimin ilgisini temsil etmektedir? Okulun rolü tekrar tanımlanmalı ve okul içerisindeki güç merkezleri ortaya çıkarılmalıdır (Giroux, 2006). Girişimciliğe yönelik bulgular incelendiğinde girişimci birey ve girişimci bireyin sahip olması gereken özellikleri farklı konu başlıklar altında kararlılık yapılandırıldığı görülmektedir. Özellikle “projeler yarışıyor” konusunda bir birey bir malı nasıl üretir, mal üretmek için neler yapmalıdır, ürettiği bir malı nasıl pazarlar, pazarladıktan sonra kazandığı parayı nasıl tekrar yatırıma dönüştürür” konuları aktarılmaktadır. Yine girişimci olarak piyasa araştırması yaparken nelere dikkat etmelidir? “Nitelikli insan ve mesleklerin özellikleri” konusunda nitelikli insan ile girişimci arasında kurulan ilişki; girişimcilik ve nitelikli insan gücünün ülke ekonomisinin gelişimindeki rolü konuları ve girişimcilikle ilgili tüm örneklerin ekonomi ile bağlantısı Giroux’un (2006) görüşleri çerçevesinde düşünüldüğünde neoliberalizm ideolojisinin kimlik üretimine hizmet ettiğini düşündürmektedir. Althusser’in (2014) belirttiği üzere okulda öğrencilerin gelecekte alacakları konuma uygun olarak eğitimler verildiğine; kurulu düzenin kurallarına uyum sağlamayı da öğretildiği görüşü araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Okulda, çoğunlukla ideolojik yapılanma, okulun dersleri ve öğretmenleri aracılığıyla yürütüldüğünü ileri süren Yapıcı (2004) ideolojik yapılanmanın, bilinçaltı süreçlere hitap eden bir kurgu olduğunu ileri sürer. Öğrencilerin bu farkındalığı kazanabilecek yaşta olamadığından dolayı bunun mümkün olmadığını ifade eder. Bu bağlamda düşünülecek olursa öğrencilerin anlamını dahi bilmedikleri *çözeltili madencilik yöntemi, şirket stratejilerinin aktif tanıtımı* gibi birçok ifadelerin öğretim programları ve ders kitapları aracılığıyla onların bilinçaltına işlendiği düşünülmektedir. Sosyal bilgiler ders kitabında örneklere benzeyen birçok örneğin girişimcilik temasına ilişkin bulgular incelendiğinde öğrenci çalışma kitabında da var olduğu söylenebilir. Gerçek yaşamda devamlı tekrarlanan girişimciliğe yönelik vurgular genellikle olumlu özellikleriyle öne çıkarılmaktadır. Toplum içerisinde girişimci olup yatırım yapan; ancak istediği sonucu alamayan iflas eden; girişimcilik için maddi birikimin nasıl kazanılacağına yönelik herhangi bir açıklama yapılmamaktadır. Dış dünyada devamlı rekabet eden, para kazanan iş adamı imajı oluşturulmak istenmektedir. Ancak bu geleceğin iş adamı istenen sonuca ulaşamadığı zaman ne yapacağı ile ilgili herhangi bir öneri sunulmamaktadır (İnal, 2013). Sosyal bilgiler ders, öğrenci ve öğretmen kılavuz kitaplarına yönelik girişimciliğe yönelik bulgular incelendiğinde de devamlı girişimciliğin olumlu özellikleriyle tanımlanması İnal’ın (2013) görüşüyle örtüşmektedir.

Girişimciliğe yönelik vurguların kitabın neredeyse tüm ünitelerinde yoğun bir şekilde sunulması sosyal bilgileri öğrenmenin girişimciliği öğrenmeye denk tutulduğu anlayışını uyandırmaktadır. Bu durum Hill’in (2010) eğitimin neoliberalist anlayışla birlikte anlamının sermaye gruplarının istekleri

doğrultusunda değiştiği; Apple ve diğerlerinin (2009) eğitim içeriğinin sermayenin beklentileri doğrultusunda girişimci birey yetiştirmeye doğru eğildiği görüşleriyle örtüşmektedir.

Üçüncü alt probleme ilişkin sonuçlar bağlamında temel hakların; insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu ve hiçbir şekilde devredilemez hakları içerdiğini ifade eden Türkbay ve Polat (2011) neoliberalizm bakış açısında bu haklar yaşama hakkı, özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, sosyal ve siyasi haklar olarak sıralanır ve bu haklar yasalarla devletin güvence altında tutması gereken haklardır. Temel haklarımız ve özgürlüklerimiz bağlamındaki bulguların Türkbay ve Polat (2011) tarafından ileri sürülen görüşlerle örtüştüğü söylenebilir.

Liberalizmin fikir babası olarak görülen John Locke'ın (1632-1704) insanın temel haklarına yönelik görüşleri neoliberalizmin temel haklara yönelik bakış açısını yansıttığını ileri süren Gutek (2006) ve Avan (2015) bu bağlamda bireyler eşit, özgür ve bağımsız doğarlar ve hiç kimse bu haklardan mahrum bırakılamaz. Yine hiç kimse diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne, zenginliğine zarar verilemeyeceği ve her bireyin zenginlik, yaşam ve özgürlük haklarına doğuştan eşit olarak sahip olduğu görüşünü ileri sürer (Avan, 2015; Gutek, 2006). Hak, sorumluluk ve özgürlüklerle ilgili bulgular Gutek (2006) ve Avan (2015) tarafından yapılan temel haklar ve bu hakların güvence altında tutulmasına yönelik görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler ders ve öğrenci çalışma kitabında özgürlükler konusunun ele alındığı kısımda hemen arkasından sorumluluklar özgürlüğe eşlik etmektedir. Bu durum veri kaynaklarından SBDK'de şu şekilde ifade edilmiştir:

Vatandaşlar olarak doğuştan sahip olduğunuz temel hak ve özgürlükler anayasamız tarafından güvence altına alınmıştır. Bu hak ve özgürlüklerimizin yanında vatandaş olarak da sorumluluklarımız bulunmaktadır. Kanunlar ve kurallar çerçevesinde hareket etmek en önemli sorumluluklarımızdandır (SBDK, 2014:176).

Temel hak ve özgürlüklerin anayasa tarafından güvence altına alınması gerektiği söylemi Gutek'in de (2006) belirtildiği üzere neoliberalizmin Locke'ın sosyal sözleşme olarak nitelendirdiği yasalarla paraleldir. Locke'a göre sivil toplumu düzenleyen devlet temel hak ve özgürlükleri yasalarla güvence altına almakla ve bireye özgür yaşama alanı açmakla sorumludur (Gutek, 2006). Temel hak ve özgürlüğe yönelik Locke'ın görüşleri SBDK'de (2014:154) ayrıntısıyla açıklanmaktadır. Temel haklara yönelik veri kaynaklarında sunulan tanımlar ve ifadeler Çetin (2001a) tarafından ifade edilen neoliberalizmin bireye yönelik devamlı bireyi önceleyen toplumu ikinci plana koyan, toplumla birey arasındaki dengede bireyi önceleyen hak ve özgürlükler tanımlamasıyla örtüşmektedir.

Neoliberal ideolojinin temel kavramlarından biri bireyin mülk edinme kavramı olduğunu ifade eden Gutek (2006) ve Çetin (2001a) mal sahipliği kişinin doğuştan getirdiği bir haktır ve kanunlar bireyin ekonomik özgürlüğünü güvence altına almalıdır. Neoliberalizm ideolojisinde bireylerin hak ve sorumluluklarını korumada devlete önemli görevler düşmektedir. SBDK'deki (2014:19-20) bir vatandaşın kusurlu bir ürünü ile ilgili Tüketici Sorunları İl/ilçe Hakem Heyeti'ne nasıl başvuracağı ile ilgili örnek Gutek (2006) ve Çetin'in (2001a) görüşlerini desteklemektedir. Bu durum neoliberalizm ideolojisinde devlete yüklenen görevler arasında yer alan devlet, bireyin hak ve sorumluluklarını korumakla sorumlu ilkesiyle örtüşmektedir (Durmuş, 2012; İnaç ve Demiray, 2004; Porfilio ve Yu, 2006).

Neoliberalist görüşün üzerinde en fazla durduğu kavramlardan biri de bireyciliktir. Bu bakış açısında kişinin bireyselliği topluma göre önceliklidir. Bireyin yaşam, mülk edinme ve özgürlük hakları hükümet tarafından güvence altına alınması gereken temel haklardır. Her ne pahasına olursa olsun grup

ve sosyal ihtiyaçlar adına bireysellik ve özgürlük feda edilemez (Çetin, 2001a; Gutek, 2006). Bu durum veri kaynaklarında farklı şekillerde bireyselliği ön planda tutarak şu şekillerde sunulmaktadır:

Hiç kimse sınırsız bir özgürlüğe sahip değildir (ÖÇK, 2014; 117).

Okulda herhangi bir sorunla karşılaştığımızda sorununuza çözüm ararken haklarınızı, sorumluluklarınızı ve özgürlüklerinizi dikkate alıyor musunuz? (SBDK, 2014; 13).

Devlet, tüketicilerin haklarını korumak zorundadır (SBDK, 2014; 30).

Eğitim sisteminde özgürlük üzerinde duran Apple'a (2004) göre neoliberalizmde özgürlük ancak kişisel çıkarlar ve özel yaşam alanını devletin müdahalesinden koruyarak teminat altına alınabilir. Tüketici kültürü geliştikçe özgürlüğün elde edilmesinin ölçütü, ücretli ve ücretsiz işgücü etrafındaki toplumsal ilişkiler gibi konulardan piyasanın taleplerinin karşılanmasına kaymıştır. Neoliberallerin savunduğu serbest piyasanın; pazarın da hayatın her alanına genişletilmesi gerektiğine halkın ikna edilmesi gerektiği yönündedir. İnsanlar istediklerini sadece rekabetçi piyasa aracılığıyla elde edebilirler. Özgürlüğe yönelik Apple'ın (2004) görüşüyle hak, sorumluluk ve özgürlüklerle ilgili görüşler arasında benzerlikler görülmektedir.

Neoliberal paradigmanın sosyal haklar açısından can alıcı noktayı oluşturan olan ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılması söylemi siyasetten bağımsızlaşmış ekonomi yerine, sermayenin ekonomik çıkarlarının hamiliğini üstlenmiş yeni bir siyaset anlayışıdır. Siyasetin tamamen etkisinden ve denetiminden uzaklaşan neoliberalizmin özgürlük anlayışı siyasi iktidarı kontrol edenlerin devlet aygıtını kullanarak üretim ve bölüşüm sistemlerine müdahalesini önleyerek sermaye bekçisi/hizmet eden bir devlet anlayışı oluşturmayı amaçlamaktadır (Duman, 2011; İnaç ve Demiray, 2004; Polat ve Türkan, 2011). Neoliberalizm anlayışının sosyal haklar ile ilgili görüşleriyle hak, sorumluluk ve özgürlüklerle ilgili görüşler arasında paralellikler olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak veri kaynaklarında örneklerde de görüldüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin neoliberalizmin bakış açısına paralel olarak sunulduğu söylenebilir. Bu örneklendirmeler ve durumlar bazı zaman örtük şekilde bazen de neoliberalizmin temel görüşlerini önemli derecede etkileyen Locke'ın görüşlerini doğrudan sunarak gerçekleştiği söylenebilir.

Dördüncü alt probleme ilişkin sonuçlar bağlamında sosyal bilgiler öğretiminde şirket dili teması veri kaynaklarındaki örnekler bağlamında değerlendirildiğinde ekonomiyle ilişkili doğal kaynaklar, verimlilik, enerji, ekonomik faaliyetler gibi kavramlarla karşılaşılmaktadır. Neredeyse tüm ünitelerde farklı sıklıklarda ticari dilin kullanıldığı söylenebilir. Eğitimin temel bir hak olmaktan çıktığı ve ticarileştiği ve sıklıkla ticari dilin eğitim süreci üzerinde egemen olduğuna yönelik Porfilio ve Yu (2006); Apple (2000; 2006); Doğan, (2012); Hill (2004; 2010) ve Giroux (2002) tarafından farklı eleştiriler yapılmaktadır. Sosyal bilgiler öğretimine yönelik veriler uzmanların görüşlerine benzer niteliktedir.

Eğitimde kullanılan dil büyük oranda pazarın diliyle yer değiştirdiğini ifade eden Hill (2004) öğretmenler genellikle piyasalarda yaygın olarak konuşulan dili; eğitim dünyası içerisinde kullanmakta öğrenciler ise müşteri gibi algılanmaktadır. Okullar şu anki haliyle Apple'a (2006) göre girdiyi (öğrenciyi) alan onları etkin bir şekilde işleyip oldukça katmanlı bir işgücünün öznelere (çıktı) haline getiren yerlerdir. Okulun temel rolü toplumdaki iş bölümünün yeniden üretimine yardımcı olan ideolojik bilincin öğretilmesi şeklinde işlemektedir (Apple, 2006) yönündeki açıklamalarla şirket diline ilişkin bulgular arasında paralellikler bulunmaktadır.

SBDK’de ticari dil ağırlıklı olarak kendini “Projeler Yarışıyor” konusunda göstermektedir. Piyasada sıklıkla kullanılan yatırım, pazarlama, üreticilere kredilerle sermaye desteği, bir fabrika kurarak ürünlerin tanıtımı için reklam kampanyaları yapmak ve ürünleri pazarlamak, işsizliğe çözüm bulmak, ihracat yapmak, dünyaya pazarlama gibi kavramların yoğunlukla işlenmektedir. Şirket dili teması bağlamında bulgular incelendiğinde söz konusu örnekler Giroux (2002) tarafından ifade edilen piyasa güçleri insan davranışını ve eylemlerini tanımladığımız ve değerlendirdiğimiz dili köklü bir biçimde değiştirdi görüşüyle örtüşmektedir. Yine Giroux’un (2006) vatandaşlık dili yerine ticarileşme; özelleştirme ve liberalleşme dili kullanıldığı ve bireysel temsil büyük oranda piyasa eksensli bireycilik, rekabet ve tüketim kavramları tarafından tanımlandığına yönelik görüşleri gerçekleştirilen araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca eğitimin her alanına ticari kural ve ilkelerin farklı şekillerde yerleştirilmesine yönelik Porfilio ve Yu’nun (2006) ifadeleriyle de paralellikler olduğu söylenebilir.

Politik görüş ile eğitimde kullanılan dil ilişkisini inceleyen Apple’a (2004) göre kavramların arkasında önemli birtakım sosyal gerçeklikler bulunmaktadır. Kullanılan dili yol haritasına/otobana benzeten Apple (2004) bir yola girildiyse devamlı olarak o dilin kuralları çerçevesinde hareket edildiğini ifade eder. Eğitimde ise neoliberalizm yoluna girildiğine göre devamlı olarak ekonomiyi çağrıştıran kavramlar olan bireysellik, tüketici tercihi, özgürlük gibi kavramlar kaçınılmaz olarak vurgulanmalıdır (Apple, 2004). SBDK’nin giriş kısmından itibaren ilerleyen kısımlarında devamlı kullanılan ekonomi, kar, üretim, seyahat acentesi, ithalat, ihracat gibi farklı kavramlarla Apple’ın (2004) görüşleri örtüşmektedir. Eğitimin, politik ve ekonomik iktidarı elinde tutanlar için gittikçe daha işlevsel hale geldiğini ifade eden Giroux’a (2006) göre öğretmenler ile öğrenciler arasındaki sosyal ilişkiler satıcı ile alıcı arasındaki ilişkiye indirgenmiştir. Sosyal bilgiler ders ve öğrenci çalışma kitabı incelendiğinde neredeyse tüm ünitelerinde piyasa, şirket, kar, maliyet gibi kavramların bulunması Giroux’un (2006) görüşleriyle paralellik göstermektedir. Neoliberalizm ideolojisi pazarın; hayatın her alanına genişletilmesi gerektiğine halkın ikna edilmesi yönündedir (Porfilio ve Yu, 2006). Eğitime düşen görev bu bağlamda piyasanın dilini öğrenciye öğretmekten geçmektedir (Apple, 2004). Sosyal bilgiler veri kaynakları ve kullanılan seyahat acentesi, üretim maliyeti, sermaye desteği, yatırım ve pazarlama, ham madde, ihracat stratejisi gibi kavramlar piyasaya uygun bir dilin oluşturulmasına yönelik gayretler olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Ekonomi-eğitim arasındaki ilişkiyi inceleyen Aronowitz ve Giroux’a (1997) göre okul ve öğrenme süreçleri sıkı bir şekilde şirket ve ekonominin çıkarlarını öğrenciye öğretme kaygısı içerisine girmiştir. Okul-iş ortaklığı ise doğal olarak yerli üretim ve genişleyen sermaye içinde gerekli becerileri sağlamak/desteklemek için eğitim programını sermayeye uygun hale getirilmesini zorunlu kılmakta şirketler ise ekonomi ile eğitim arasında gerekli uyarlamayı sağlamak ve daha sonra organize etme gayreti içerisindedir. Ekonomi-eğitim arasındaki ilişkiye yönelik Aronowitz ve Giroux’un (1997) görüşleriyle benzeyen ve ekonomiye ilişkin becerilerin öğrenciye kazandırılmasına yönelik birçok örnekler şirket diline ilişkin bulgularla örtüşmektedir. Eğitimle-sermaye ilişkisini inceleyen Apple’a (2004) göre neoliberalizm; okulların sermayenin dile getirdiği ihtiyaçları karşılaması şartıyla ancak var olabileceği görüşünü ileri sürmektedir. Özellikle şirket dilinin sıklıkla kullanılması ve veri kaynaklarındaki birçok ifadelerin TÜSİAD (2002) tarafından belirtilen beklentilerle benzerlik göstermesi eğitimle-sermaye arasındaki ilişkilere yönelik Apple’ın (2004) görüşünü desteklemektedir. Yine Mukul ve Sarı’ya (2011) göre neoliberal ekonomi anlayışının eğitim alanına uygulama biçimlerinden birisi hiç kuşkusuz öğretim programları ve buna göre hazırlanan ders kitapları olduğuna yönelik görüşüyle de örtüşmektedir.

Okulların işverenler tarafından geçen otuz yıllık zaman içerisinde devamlı olarak iş yeri kültürü anlayışıyla şekillendirildiği Pinar (2004) tarafından ifade edilmiş ve okulun “iş düşüncesi” olarak baskı altında tutulduğu ve devamlı ekonomiyle ilişkilendirildiğini öne sürmüştür. Şu an okullar iş kültürü

bağlamında yeniden şekillendirildiğini ifade etmektedir. Şirket diline ilişkin örnekler özellikle de projeler yarışıyor konusunda farklı tesis açma, zeytinyağını değerlendirecek bir fabrikanın açılması ve nasıl kar elde edileceğine yönelik yönlendirmeleri Pinar (2004) tarafından ifade edilen görüşle benzerlik göstermektedir.

Şirket dili ile ilgili olarak Apple (2006) ve Giroux (2006) tarafından eğitimin neoliberalizm baskısı altında olduğu ve sermayenin eğitimi kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirdiği ifade edilmektedir. Vizyonunda liberalizm ideolojisini benimsediğini ifade eden TÜSİAD'ın (2002) girişimciliğe yönelik raporuyla MEB'in (2014) Sosyal bilgiler öğretim programına yönelik girişimciliğin önemine yönelik düşünceleri arasında neredeyse birebir örtüşen ifadeler bulunmaktadır. Neoliberal ideolojide yurttaşlık yerini tüketiciliğe bırakır. Eğitim demokratik politikalardan soyutlanarak; şirket devletine dönüşür. Yine okullaşmadaki şirket etkisinin arttığı süreçte iktidarın bilgiyi nasıl şekillendirdiği, sosyal değerlerin nasıl basitleştirildiği gözden kaybolur (Apple vd., 2009; Giroux, 2006; Hill, 2003; Porfílio ve Yu, 2006) görüşleriyle ve TÜSİAD (2002) ve MEB'in (2014) açıklamalarının örtüştüğü söylenebilir.

Neoliberalizm ideolojisinin, küresel pazar içinde şirketlerin ihtiyaçlarını karşılamak için hızlı bir şekilde her şeyi dönüştüğünü ifade eden Hursh'a (2000) göre hükümet ve şirketler tarafından desteklenen baskın neoliberal ekonomik bakış açısıyla birlikte eğitimin de bu ideolojiye göre kendini yeniden tanımlaması ve şekillendirmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu bağlamda eğitimin de kendini neoliberal ekonomiye katkı sağlayacak şekilde yeniden şekillendirilmesi gerekiyordu. Bu şekillendirme ise özellikle şirket dilinin yerleştirilmesine yönelik TÜSİAD (2002) tarafından girişimci bir bireyin özellikleri ve girişimci bireyden beklentilerin aynen alınarak sosyal bilgiler ders kitabında bu özelliklere yer verilmesi Hursh'ın (2000) görüşlerine paralel örnek olarak gösterilebilir. Yeni ilköğretim programlarını inceleyen İnal (2013) programlarda kullanılan ekonomiyle ilgili kavramların nedeni olarak AB ve Türkiye'deki büyük sermaye çevrelerinin beklentileri olduğunu ifade etmektedir. Bu beklentiye uygun olarak; ekonomik bağlama özgü risk alma anlayışını bütün hayata uyarlamak, piyasa dilini ezberlemek, bireysel yetenek ve potansiyelleri ön plana çıkarmak, her türlü "mal ve hizmet" in sadece ve sadece bir meta olduğunu kavramak şeklindedir. Sosyal bilgiler veri kaynaklarında örneklerle İnal'ın (2013) görüşleri örtüşmektedir.

Ekonomiyle ilgili söylemlerin tüm dünyayı sardığı ve dünyanın neoliberalizmin etkisini derinden hissettiğini bu bağlamda söz konusu bu ideolojinin nitelikli iş gücü ihtiyacını karşılamak için eğitim süreciyle de yakından ilgilendiği, eğitim öğretim sürecinde ihtiyaç duyduğu becerileri kazandıracak bir öğretim programı oluşturmaya çalıştığı kısacası eğitimin bu ideolojiye hizmet etmeye mecbur bırakıldığı farklı uzmanlar tarafından ifade edilmiştir (Apple, 2001; Apple vd., 2009; Aslan, 2004; Giroux, 2006; Sayılan, 2006; Yıldız, 2008).

SBD öğretim programının genel yapısını incelediği çalışmada İnal'a (2003) göre genelde yeni ilköğretim programı özelde SBD öğretim programı neoliberalizmin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. SBD öğretim programının neoliberalizmden etkilendiğinin en belirgin göstergelerden birinin "küresel bağlantılar" ünitesidir. Yine bilinçli tüketiciye yönelik algının neoliberalizmin istediği bir bağlamda sunulmaktadır. Bilinçli tüketici yüzeysel olarak hak arama, hukuki süreç bağlamında aktarılmakta ürünlerin genleri ile niçin oynandığı, hormon ve antibiyotikle neden yetiştirildiği, bunun insan sağlığına olan zararları gibi konularla ilgili hiçbir açıklama bulunmamaktadır. Yine söz konusu öğretim programında üretim, tüketim, dağıtım ünitesi, teknolojik yüzyıl ünitesi neoliberalizme yakın ilişkisi olan konulardır.

SBD öğretim programı, ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı neoliberalizm ideolojisinden nasıl ve ne ölçüde etkilendiği incelendiğinde girişimcilik, temel hak ve özgürlükler; şirket dilinin veri

kaynaklarında sıklıkla kullanıldığı ve bu temaların neoliberalizm dünya görüşüyle yakından ilişkili kavramlar olduğu görülmüştür. Veri kaynaklarında devamlı girişimciliğe yönelik örneklerin sunulması, şirket, ticaret, kar-zarar kavramlarının yanı sıra ithalat-ihracat gibi kavramların neredeyse tüm veri kaynaklarındaki ünitelerde yoğunluklu olarak sunulmasının arka planında ekonomi ile ilgili kavram ve becerilerle donanmış bir öğrenci tipi oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Sonuç olarak sosyal bilgiler öğretim programının önemli ölçüde neoliberalizm ideolojisinden etkilendiği görülebilir. Bu sonuçlar bağlamında aşağıda yer alan önerilerde bulunulmuştur;

1. Bu araştırmada altıncı sınıf SBD öğretim programını anlamaya yönelik bir çalışma olup; farklı sınıf ya da kademelerdeki eğitim programları politik bir metin olarak incelenebilir.
2. SBD veri kaynaklarındaki örneklerin ve projelerin devamlı para kazanmaya yönelik verilmesinden ziyade; para kazanmanın dışında hoşgörü, engellilere, yaşlılara nasıl yardımcı olunacağına yönelik merhamet eksenli örnekliklerin ve projelerin program geliştirme sürecinde göz önünde bulundurulmasının doğru olacağı düşünülmektedir.
3. Farklı disiplinlerdeki öğretim programları yeniden kavramsallaştırmacılığın programı anlama tarzları bağlamında incelenebilir.
4. Araştırmacılar yeniden kavramsallaştırmacılık akımının programı anlama türlerinden tarihsel bir metin olarak, cinsiyet üzerine eğitim programını anlama, fenomenolojik olarak eğitim programını anlama gibi farklı eğitim programını anlama tarzı üzerine çalışabilirler.

Kaynaklar

- Aktan, C. T. (1995). Klasik liberalizm, neoliberalizm, libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1), 1-32.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. A. Timutekin (Çev.). İstanbul: İthaki.
- Apple, M.W. (1990). *Ideology and curriculum. (Second edition)*. London: Routledge.
- Apple, M. W. (2004). *The state and the politics of knowledge*. London: Routledge.
- Apple, M. W. (2006). *Educating the "right" way: Markets, standards, God, and inequality*. London:Roudlodge.
- Apple, M. W., Au, W., & Gandin, L. (2009). *The Routledge international handbook of critical education*. London: Taylor & Francis.
- Apple, M. W. (2010). Curriculum studies, The future of: Essay 1. C. Kridel içinde, *Encyclopedia of Curriculum Studies* (s. 237-238). California: Sage.
- Aronowitz, S., & Giroux, H. A. (1997). *Postmodern education: Politics, culture, and social criticism*. (Third printing). London: University of Minnesota Pres.
- Aslan, K. (2004). Küreselleşmenin eğitim boyutu. *Ege Eğitim Dergisi*, 5(1), 1-5.
- Avan, S. (2015). Gerçekten liberalizm mi? yoksa sadece söylem mi? tek partili türkiyede liberal gelişmeler. *Akademik Bakış Dergisi*, 48, 31-45.
- Aykaç, N. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim-öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(22), 46-73.
- Bahçe, S. A., & Bahçe, S. (2014). Türkiye’de eğitim ve sınıf üzerine gözlemler. *Mülkiye Dergisi*, 37(274), 159-182.
- Bowles, S., & Gintis, H. (2011). *Schooling in capitalist America*. Newyork: Haymarket Books.
- Bozkurt, Ö., Kalkan, A., Koyuncu, O., & Alparlan, A. (2012). Türkiye’de girişimciliğin gelişimi: Girişimciler üzerinde nitel bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 229-247.
- Çalışkan, F. (2005). İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde aktif öğrenme yöntemlerinden çözümlenmeli öykü yönteminin öğrencilerin akademik başarılarına, tutumlarına ve aktif öğrenme düzeylerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Çetin, H. (2001 a). Liberalizmin temel ilkeleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 221-230.
- Çetin, H. (2001 b). Devlet, ideoloji ve eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 201-211.
- Çimen, C.A.(2015). Eğitim aracılığıyla çocukları farklılaştırmak: Neoliberal zamanlarda orta sınıf ailelerin okul tercihleri ve eğitim pratikleri. Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Dikkaya, M., & Özyakışır, D. (2006). Küreselleşme ve bilgi toplumu, eğitimin küreselleşmesi ve neoliberal politikaların etkileri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(9),155-176.
- Dijk, T. (2003). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tanen, & H. Hamilton (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 352-372). Oxford: Blakwell Publishing.
- Dinç, E., & Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-49.
- Doğan, O. (2012). *Upper elementary mathematics curriculum in Turkey: A critical discourse analysis*. The Degree of Doctor of Philosophy in The Department of Elementary Education, Middle East Technical University, Ankara.

- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2),77-96.
- Duman, M. Z. (2011). The victory of neo-liberal globalization. *International Journal of Human Sciences*, 8(1), 666-700.
- Duran, H. (2009). *Eğitim okul ve şirket*. İstanbul: Sosyoloji Konferansları.
- Durmuş, M. (2012). Yeniden kamusalılık! kamusalılığı yeniden tanımlamak ya da yerine devrimci bir seçenek koymak? *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 45 (Temmuz-Aralık), 34-48.
- Ellece, S., & Baker, P. (2011). *Key terms in discourse analysis*. London: A&C Black.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An introduction*. New York: Verso.
- Esen, Ş., & Çetin, S. (2010). Siyasi parti ve hükümet programlarında girişimcilik ve inovasyon. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 71-82.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. (2006). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill.
- Gee, J. P. (2005). *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. New York: Routledge.
- Giroux, H. (2006). *America on the edge : Henry Giroux on politics, culture, and education*. New York: Palgrave Macmillan.
- Giroux, H. A. (2002). Neoliberalism, corporate culture, and the promise of higher education: The university as a democratic public sphere. *Harvard Educational Review*, 72(4), 425-464.
- Golob, U., Podnar, K., & Lah, M. (2009). Social economy and social responsibility: Alternatives to global anarchy of neoliberalism? *International Journal of Social Economics*, 36(5), 626-640.
- Gökçe, N. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamalarına ilişkin değerlendirmeleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 176-194.
- Gutek, G. L. (2006). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar*. N. Kale (Çev.). Ankara: Ütopya.
- Hill, D. (2003). Global neo-liberalism, the deformation of education and resistance. *Journal for Critical Education Policy Studies*. 1(1), 1-30.
- Hill, D. (2004). Books, banks and bullets: Controlling our minds – the global project of imperialistic and militaristic neo-liberalism and its effect on education policy. *Policy Futures in Education*, 2(4), 507-515.
- Hill, D. (2010). Class, capital, and education in this neoliberal and neoconservative period. In *Revolutionizing Pedagogy* (pp. 119-143). Palgrave Macmillan US.
- Hursh, D. (2000). Neoliberalism and the control of teachers, students, and learning: The rise of standards, standardization, and accountability. *Cultural Logic: Marxist Theory & Practice Journal*, 4(1),1-9.
- Illich, İ. (1985). *Okulsuz toplum*. B. Üstün (Çev.). İstanbul: Birey ve Toplum Yayınları.
- İnaç, M., & Demiray, M. (2004). Siyasal bir ideoloji olarak neo-liberalizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 163-184.
- İnal, K. (1996). *Eğitimde ideolojik boyut*. Ankara.: Doruk Yayıncılık.
- İnal, K. (2004). *Eğitim ve iktidar*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- İnal, K. (2006). 'Eğitim Kampanyaları' neye hizmet ediyor, neyi gizliyor? *Eğitimde Zil ve Teneffüs Dergisi*, (4-5), 5-9.
- İnal, K. (2013). Neoliberal eğitim ve yeni ilköğretim müfredatının eleştirisi. *Praksis Dergisi*, 14, 265-287.
- İnsel, A. (2004). *Neoliberalizm:Hegomanyanın yeni dili*. İstanbul: Birikim.

- Kaplan, İ. (2005). *Türkiye’de milli eğitim ideolojisi ve siyasal toplumsallaşma üzerine etkisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology. (Second Edition)*. California: Sage.
- Leistyna, P. (2007). Neoliberalism non-sense. In P. McLaren, & J. L. Kincheloe (Eds.), *Critical pedagogy: Where are we now?* (pp 97-100). New York: Peter Lang.
- Loh, J. & Hu, G. (2014). Subdued by the system: neoliberalism and the beginning teacher. *Teaching and Teacher Education*, 41, 13-21.
- Kan, Ç. (2010). ABD ve Türkiye’de sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 666-671.
- Malewski, E. (2010). *Curriculum studies handbook the next moment*. Newyork: Routledge.
- Marsh, C. J. (2009). *Key concepts for understanding curriculum*. London:Routledge.
- Maynard, J. L. (2013). A map of the field of ideological analysis. *Journal of Political Ideologies*, 18 (3), 299-327.
- Meyer, M. (2001). Between theory, method, and politics: Positioning of the approaches to CDA. In R. Wodak, & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis* (pp. 15,16). London: Sage.
- Mukul, S., & Sarı, İ. (2011). Türkiye’de neoliberal eğitimin coğrafya ders kitaplarına yansımaları. *Eğitim Bilim Toplum*, 7(26), 129-145.
- Öntaş, T. (2014). *Özel öğretim kurumundaki sınıf öğretmenlerinin milli eğitim ideolojisini yeniden üretme pratiklerinin okul etnografyasıyla incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öntaş, T. (2016). The value of ideology as cultural commentary and conservatism as an ideology of values. *Journal of Value Education*. 14 (31). 159-185.
- Öntaş, T., & Atmaca, T. (2016). Eğitim ve ideoloji bağlamında hesap verebilirlik ve neoliberalizm bağlantısı. *Turkish Studies*, (11)3, 1813-1828.
- Özsoy, S. (2012). Eğitimi politik düşün(eme) mek üzerine bir örnek olay incelemesi: 4x3’lük zorunlu eğitim tartışmaları. *Eğitim Bilim Toplum*, 10(39), 93-123.
- Öztürk, O. (2013). *Kemalizm, ideoloji ve hegemonya: Kuramsal bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara .
- Pinar, W. (2004). *What is curriculum theory?* Newjersey: Lawrence Erlbaum.
- Pinar, W. (2008). *Curriculum theory since 1950: Crisis, reconceptualization, internationalization*. New York: Sage.
- Pinar, W. F., Reynolds, W. M., Slattery, P., & Taubman, P. M. (2004). *Understading curriculum: An introduction to the study of historical and contemporary curriculum discourses*. USA: Peter Lang.
- Porfilio, B., & Yu, J. (2006). “Student as consumer”: A critical narrative of the commercialization of teacher education. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 4(1), 1-14.
- Saltman, K. (2003). *Education as enforcement the militarization and corporatization of schools*. New York: Routledge.
- Sayılan, F. (2006). *Küresel aktörler (DB ve GATS) ve eğitimde neo-liberal dönüşüm*. Ankara: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni.
- Severge, Y.E., & İnal, K. (1996). Ders kitaplarında egemen değerler ve öteki. *Eğitimde ideolojik boyut içinde* (ss. 13-40). Ankara: Doruk Yayıncılık.

- Telçeken, M. (2014). Türkçe ve İngilizceyi ortak dil olarak öğreten örtük müfredat. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Topakkaya, A. (2007). Felsefi hermeneutik. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 75-92.
- Turner, R. (2008). *Neo-liberal ideology history, concepts and policies*. Edinburgh: Edinburgh University Pres.
- Türkbay, R., & Polat, F. (2011). Neoliberalizmde özgürlük paradoksu ve sosyal haklar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 85-97.
- TÜSİAD. (2002). *Türkiye'de girişimcilik*. İstanbul: TÜSİAD Yayını.
- Wodak, R. (2001). *What CDA is about a summary of its history, important concepts and its developments*. In R. Wodak, & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis* (pp. 15,16). London: Sage.
- Woolfit, R. (2005). *Conversation analysis and discourse analysis*. London: Sage.
- Yapıcı, M. (2004). İdeoloji ve eğitim. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-8.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, N. (2008). Neoliberal küreselleşme ve eğitim. *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11, 13-32 .
- Yıldız, A. (2012). *Transformation of adult education in Turkey: From public education to life-long learning*. In K. İnal & G. Akkaymak (Eds.). *Neoliberal transformation of education in Turkey*. New York: Palgrave Macmillan.

Yazar

Dr. Fahrettin KORKMAZ Gaziantep Şehitkamil Edebali İlkokulunda rehber öğretmen olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları içerisinde öğretim yöntem ve teknikleri, eğitim programlarının değerlendirilmesi, eğitim programlarının politik olarak incelenmesi, öğretmen yetiştirme konuları yer almaktadır

İletişim

Seyrantepe M. 65046 nolu cd. No:16 Edebali İlkokulu, Rehberlik servisi, Şehitkamil, Gaziantep.
e-posta: korkmaz2725@gmail.com

Summary

Purpose and Significance. It is thought that educational programs have an important role in revealing how an individual is educated at the end of the education period. The educational programs are at the forefront as the main determinant of which subjects will be thought, how to teach them and how to make an assessment of them within different disciplines. Due to its importance, the education programs draw attention to different ideologies. It can be said that the ideologies have made efforts to spread their own worldviews throughout the country through schools in general and education programs in particular. While the politicians argue that the language used in education is neutral, objective and far from politics, when the curriculum and textbooks are examined in details it can be seen that some words are continuously repeated, some skills are gradually but continuously emphasized, and some forms of thinking are prioritized. This situation suggests that the views claim that the education is cleansed from political opinions and ideologies, and equipped with objective information does not reflect the truth. Which ideology or ideologies influence the education program is important because each ideology has different individual and societal understanding as their ideal and has different point of views. In this regard, it seems important to uncover the worldviews that exist in the background of educational programs. In this context, the research question is expressed as "How did the 6th grade Social Studies curriculum have been affected by neoliberalism?" and answers to the following statements are sought in the research:

1. How is neoliberalism reflected in the Social Studies textbook, student workbook and teacher's guidebook?
2. How is the topic of entrepreneurship, in the context of neoliberalism, reflected in the Social Studies textbook, student workbook and teacher's guidebook?
3. How are the topics of the rights, responsibilities and freedoms, in the context of neoliberalism, reflected in the Social Studies textbook, student workbook and teacher's guidebook?
4. How is the topic of company language, in the context of neoliberalism, reflected in the Social Studies textbook, student workbook and teacher's guidebook?

Methodology. The qualitative research approach was used in this study. As a method, the document review method was used. By stating that the document review covers the analysis of written documents containing information about facts and incidents, Yıldırım and Şimşek (2013), in a study on education, indicates that textbooks and program instructions can be used. According to Yıldırım and Şimşek (2013), document review can be used as a method on its own. In this research, Social Studies textbook, student workbook and teacher's guidebook were used as data sources. Descriptive analysis method and critical discourse analysis were used for data analysis.

Findings. When the findings related to the first sub-problem in the research process were examined, it is found that the sub-theme with the highest frequency in the theme of entrepreneurship is innovation ($f = 96$) and the sub-theme with the lowest frequency is risk taking ($f = 26$). Also, the sub-theme with the highest frequency in the theme of rights, responsibility and freedom is freedom ($f = 200$) and the sub-theme with the lowest frequency is responsibility ($f = 96$). In the theme of company language, the sub-theme with the highest frequency is production/consumption ($f = 266$) and the sub-theme with the lowest frequency is company ($f = 22$). When the themes and sub-themes related to the theme of neoliberalism are examined, it is seen that the sub-themes have different frequency values in the Social Studies textbook, student workbook and teacher's guidebook. The sub-themes of freedom, raw material, facility/factory and income related to neoliberalism are mostly mentioned in the textbook; the sub-themes of basic rights and corporate responsibility are mostly mentioned in the student workbook; and the sub-themes of creativity, risk taking, entrepreneur, marketing, import/export, project, energy, trade,

production and consumption are mostly mentioned in teacher's guidebook. Thus, examining the three data sources in details, the sub-themes related to neoliberalism are mainly included in the teacher's guidebook, which can be interpreted as the fact that the Social Studies education is conducted under the control of the teachers.

When the findings related to the second sub-problem were examined, it is found that, among all the data sources, the teacher's guidebook has the highest frequency related to the subthemes of creativity ($f = 39$) and risk taking ($f = 16$) and the Social Studies textbook has the highest frequency related to the themes of entrepreneur ($f = 66$) and innovation ($f = 56$). Looking at the total frequency values related to the sub-themes, they are creativity ($f = 48$), risk taking ($f = 26$), innovation ($f = 96$) and entrepreneur ($f = 106$).

When the findings related to the third sub-problem were examined, it is seen that the total frequency values are freedom ($f = 200$), fundamental rights ($f = 125$) and responsibility ($f = 90$). It is found out that the Social Studies textbook has the highest frequency related to the theme of freedom ($f = 116$), the student workbook has the highest frequency related to the theme of fundamental rights ($f = 80$) and responsibility ($f = 49$) as well.

When the findings related to the fourth sub-problem were examined, it is seen that the total frequency values are raw material ($f = 27$), company ($f = 27$), facility/factory ($f = 91$), marketing ($f = 57$), import/export ($f = 122$), project ($f = 112$) and production/consumption ($f = 243$). It is found out that the Social Studies textbook has the highest frequency related to the theme of raw material ($f = 15$) and facility/factory ($f = 38$). The student workbook has the highest frequency related to the theme of company ($f = 10$). The teacher's guidebook has the highest frequency related to the theme of marketing ($f = 28$), import/export ($f = 68$), project ($f = 57$) and production/consumption ($f = 133$).

Results and Discussion. This study aims to examine the 6th grade Social Studies curriculum as a political text in the context of neoliberalism ideology from the perspective of re-conceptualization. The study attempted to find out how and to what extent the Social Studies curriculum, textbook and student workbook are affected by the ideology of neoliberalism with reference to entrepreneurship, fundamental rights and freedoms within the context of Social Studies data sources.

When the results of the first sub-problem are examined, within the context of the 6th grade Social Studies textbook, student workbook and teacher's guidebook, there are findings reached that the books include entrepreneurship; fundamental rights, responsibilities and freedoms; and company language themes which significantly reflect neoliberalism. It can be stated that the study shows parallelism with the experts (Apple, 2004; 2010; Hill, 2004; Yıldız, 2008) stating that neoliberalism affects education systems around the world and experts (Apple, 2004; Apple, Au and Wayne, 2009; Giroux, 2006; Hursh, 2000; Sayılan, 2006) saying that there is a desire to raise individuals who can fit in to the ideology of neoliberalism.

In the context of the results of the second sub-problem, the presentation of data sources about how to evaluate the existing things in the external world as an entrepreneur, as specified by Apple (2004), is used as a way of perceiving the world as a supermarket, and offering it as a place where consumers can select and consume what they want. Cost-efficiency-benefit analysis is the dominant principle in the essence of neoliberal logic. All people have to increase their personal benefits to the greatest extent possible. Under these circumstances, unavoidably, students are seen as human capital. If the world is a highly competitive environment, students as future employees must be equipped with the necessary competitive skills (Apple, 2004; 96-99).

According to Bahçe and Bahçe (2012), who deals with the concept of human capital, human capital is all the knowledge, accumulation and personality traits that increase one's productivity and education is the most important means of human capital investment. According to this hypothesis, higher education means higher returns and better jobs in labor market. In this context, examples related to the training process of individuals in different fields such as investment skill suitable for geographical features (Table 2) are parallel to the views of Apple (2004), Bahçe and Bahçe (2012) and Dikkaya and Özyakışır (2006). The view of Mukul and Sarı (2011), who see the neoliberalism as a reflection on the educational system in Turkey, and the view of Mukul and Sarı (2011), whose opinion that the competitive individual concept presented by constructivism aims to cultivate the human profile desired by the neoliberal age are thought to be parallel with the examples in the Table 2.

In the context of the results of the third sub-problem, Türkbay ve Polat (2011) states that fundamental rights embrace the rights that belongs to human beings from birth and cannot be transferred in any way. According to them, these rights are listed as right to life, right to liberty, right to property, and social and political rights from the point of view of neoliberalism, and these rights are the rights that the state must safeguard. It can be said that the findings presented in Table 3 in the context of our fundamental rights and freedoms correspond to the views put forth by Türkbay ve Polat (2011).

Guttek (2006) and Çetin (2001b) express that the basic concept of the neoliberal ideology is the concept of ownership of the individual and it comes with birth so that the laws should guarantee the economic freedom of the individual. In the ideology of neoliberalism, the state has important duties in protecting the rights and responsibilities of individuals. The example in the Social Studies textbook (SBDK, 2014: 19,20) of how a citizen would apply to the Consumer Complaints Provincial/District Arbitration Committee for a defective product supports the views of Guttek (2006) and Çetin (2001a). This situation overlaps with the principle of protecting the rights and responsibilities of the individual, which is among the tasks assigned to the state in the ideology of neoliberalism (Durmuş, 2012; İnaç and Demiray, 2004; Porfilio and Yu, 2006).

In the context of the results of the fourth sub-problem, it can be said that the commercial language is used in almost all units of the data sources at different frequencies. Porfilio and Yu (2006); Apple (2000; 2006); Doğan, (2012); and Hill (2004,2010) and Giroux (2002) have different criticisms that education has gone from being a fundamental right and become commercialized, and the commercial language often dominates the educational process. The data on the Social Studies education support the opinions of experts. Hill (2004) states that the language used in education is largely displaced by the language of the market and teachers usually use the language widely spoken at the market in the education world and students are perceived as customers. According to Apple (2006: 63), schools, as they are, are places which takes the inputs (students), effectively processes them and turns them into subjects of a highly layered workforce. The system works in a way that the main role of the school is to teach the ideological consciousness that helps reproducing the division of labor in the society (Apple, 2006; 63) and this idea shows parallelism with the examples stated in Table 4. As it has been expressed by different experts, the rhetoric about the economy has spread over the whole world and the world has deeply felt the effect of neoliberalism; in this context, this ideology closely deals with the education process to meet the needs of qualified workforce and it is trying to create a curriculum that will acquire the skills needed in the education process, so that, in short, the education is obliged to serve this ideology (Apple, 2001; Apple et al., 2009; Aslan, 2004; Giroux, 2006; Sayılan, 2006; Yıldız, 2008).

When the Social Studies curriculum, textbook, and student workbook are examined to see how and to what extent they are affected by the ideology of neoliberalism, it is seen that the themes of entrepreneurship, fundamental rights and freedoms, and company language are frequently used in data sources and these themes are closely related to the worldview of neoliberalism. As a result, it can be said that the Social Studies curriculum is significantly influenced by the ideology of neoliberalism.